

3K7(47.925)

06 FEB 2009

7-26

Հ Բ Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն «Յ Ա Ռ Ա Ջ» - Ի № 2

14 NOV 2009

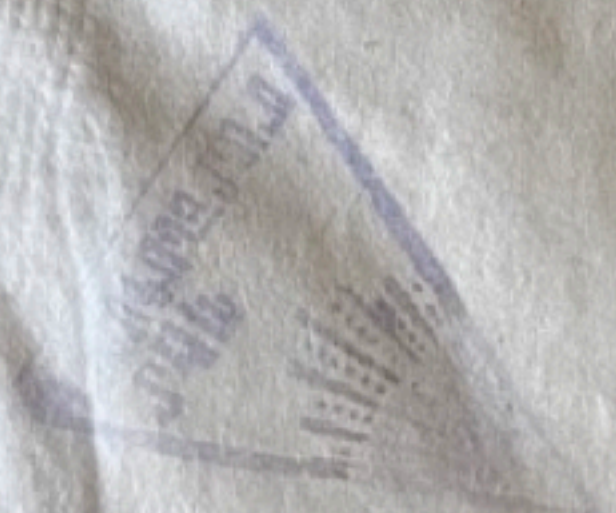
5163

ՌՈՒԲԵՆ ԴԱՐԲԻՆԵԱՆ

8808
1040

ԲՕԼՁԵԻԻԶՄԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

(Արտատուած «Յառաջ» թերթից)

Ե Ր Ե Ի Ա Ն

Էլէկտրօ-տպարան «ՌԻՍՏՐԳԻԱ»

1920 թ.

25 FEB 2013

5884

857-2009

ԲՕՃԵՒԻԶՄԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Դժուար է երևակայել աւելին դաժան, աւելի դիւային ծաղր՝ ուղղւած և՛ Հայաստանի, և՛ սօցիալիզմի հասցէին, քան սխտաւոր մտայնութեամբ բռնւած հայ մարդկանց ձգտումը այսօր եւ երբ, բռնի ոյժով փորձ անել մտցնելու այս աւերակ ու դժբախտ երկրում սօցիալիստական կարգեր:

Եթէ անտարակուսելի է, որ այդպիսի մարդկանց շարքում կան ոճրագործ, բաղդախնդիր տարրեր, որոնք, «կարմիր», «յեղափոխական», «կօմունիստական» ֆրագների տակ թագնւելով, հետապնդում են իրենց անձնական մութ նպատակները, պղտոր ջրում ձուկ են կամենում որսալ, — ապա, նոյնքան անտարակուսելի է, որ կան նաև մոլորւած մարդիկ (և նրանք անշուշտ մեծամասնութիւն են կաղմում), որոնք իրենց շատ երիտասարդ հասակի, կարճատեսութեան, թեթեամտութեան, տեմպերամենտի կամ տգիտութեան պատճառով ի վիճակի չեն իրենց պարզ հաշիւ տալու, թէ ի՞նչ են անում և ի՞նչ բանի են իրօք ձգտում:

Ահա այդ մարդկանց է, որ ես ուղղում եմ իմ խօսքը:

I

ՖՐԱԶՆԵՐՆ ՈՒ ՓԱՍՏԵՐԸ

Մարդկային պատմութեան մէջ հազիւ թէ գտնւի մէկ ուրիշ քաղաքական կուսակցութիւն, որ այնքան կարճ ժամանակում այնքան հիմնական կերպարանափոխման ենթարկւէր, որքան ողւաբօլշևիկները: Այն, ինչ որ դեռ երէկ սրբութիւն սրբոց էր նրանց համար, այսօր դառել է միայն «բուրժուական նախապաշարմունք» և ծաղրի առարկայ: Եւ, ինչ որ ամենից աւելի զարմանալի է, ոչ-ոք այդ բօլշևիկներից, հրաժարւելով իր երէկ պաշտած դաւանանքներից, որոնց համար նա այնքան մեծ կոիւ է մղել առաջ, չի զգում խղճի որևէ խայթ, մտքի որևէ տարակուսանք, կամքի որևէ տատանում: Կարծես մի ծանր բեռ է որ դէն է շարտուում...

Երբ բօլշևիկները ձգտում էին տակաւին իշխանութեան, թերևս ոչ-ոք նրանցից աւելի մեծ մշտնանդութեամբ և անվերա-

պահութեամբ չէր պաշտպանում խօսքի ու մամուլի ազատութիւնը, անձի և բնակարանի անձեռնմխելիութիւնը, 8-ժամեայ բանւորական օրը, բանւորների ազատ կազմակերպման իրաւունքը, նրանց անբռնադատ պայքարը իրենց իրաւունքների ու շահերի պաշտպանութեան համար, Սահմանադրական Ժողովի գումարումը, ամենալայն ռազմավարական սկզբունքների անմիջական ու անպայման կիրառումը և այլն և այլն:

Երբ նոյն բոլշևիկները տիրացան իշխանութեան, խեղդեցին մամուլն այնպէս, ինչպէս ոչ մի ժամանակ չէր յանդգնել անելու նոյնիսկ ցարական ռեժիմը, գրաւեցին բոլոր տպարանները, թղթի ամբողջ պահեստը, փակեցին բոլոր թերթերը, բոլոր բերանները, ցրեցին Սահմանադիր Ժողովը, վերացրին բոլոր սահմանադրական երաշխիքները ու ստեղծեցին մի այնպիսի մահասարսուռ դրութիւն, երբ ոչ ոք, բացի բոլշևիկներից, վստահ չէր կարող լինել, որ իրան չեն բռնի ու չեն գնդակահարի ամենաչնչին կասկածի համար, ոչ ոք վստահ չէր, որ առաւօտ փողոց դուրս գալով պիտի վերադառնայ տուն կամ տանը՝ անկողին մտնելով՝ առաւօտը պիտի գտնի իրան իր անկողնի մէջ: Աւ այսպէս գահավիժելով, ի վերջոյ սկսեցին կրճատել նաև բանւորների իրաւունքները ու ոչ միայն վերացրին 8-ժամեայ բանւորական օրը, այլ և մտցրին 10-12 ժամեայ ստիպողական աշխատանք:

Նրանք, որ ամենակատաղի հակառակորդներն էին պատերազմի ու միլիտարիզմի, նրանք, որ հրապարակ եկան անմիջապէս և ամեն գնով հաշտութիւն կնքելու և խաղաղութիւն հաստատելու խոստումով և դրանով իրենց կողմը գրաւեցին մոլորւած ու յոգնած ժողովրդական զանգւածները, ոչ միայն իրենց հետ չբերին խաղաղութիւն, այլ և առաջ բերին մի անհամեմատ աւելի աւերիչ ու մարդաջինջ պատերազմ, քան պատերազմն էր Գերմանիայի հետ: Ամբողջ երկիրը դարձրին մի պատերազմական բանակ, որին զոհեցին ամեն ինչ. քանի քանի միլիոններ մեռան բոլշևիկների յարուցած այդ դժբախտ ներքին պատերազմի ընթացքում գնդակից, սովից, հիւանդութիւններից... Եւ մինչ Եւրօպական բոլոր պատերազմող պետութիւնները արդէն վաղուց կնքել են հաշտութիւն և վայելում են խաղաղ կեանքի բարիքները, դժբախտ Ռուսաստանն իր խելայեղ ընթացքով չկարողացաւ տակաւին հանգիստ գտնել: Եւ այսօր էլ դեռ առատօրէն հոսում է նրա խեղճ զաւակների արիւնը ռազմի դաշտերում: Որքան միամիտ ու կոյր են մեզանում այն մարդիկ, որոնք

հաւատում են կամ կամենում են հաւատացնել ուրիշներին, թէ
ուս բօլշեիկները, որոնք գրեթէ երեք տարւայ ընթացքում ի
ճվվակի շեղան իրենց հայրենի երկրին հաշտութիւն բերելու,
պիտի ընդունակ լինեն աւելի լաւ տնօրինելու մեր հայրենիքի
բախտը: Ողորմելիներ. նրանք չեն հասկանում կամ չեն ուզում
հասկանալ, որ բօլշեիկները կարող են միայն բոլոր ֆրօնտների
վրայ աւելացնել մի նոր, բոլորից աւելի վտանգաւոր և արիւ-
նալի ֆրօնտ—ճերքիկ ֆրօնտ:

Երբ բօլշեիկները դեռ իշխանութեան գլուխ չէին կանգնած,
անսպասելի աղմուկով և մոլեգնութեամբ կուռում էին գաղտնի
դիպլօմատիայի և գաղտնի քաղաքականութեան դէմ: Բայց բա-
ւական էր, որ նրանք տիրանային իշխանութեան, և ամեն ինչ
հիմնիվեր շրջւեց: Պարզեց, որ գաղտնի դիպլօմատիան ու գաղտ-
նի քաղաքականութիւնը ատելի են ևղել բօլշեիկներին միայն
այն պատճառով, որ ուրիշներն են վարել այդպիսի քաղաքակա-
նութիւն և դիւանագիտութիւն: Բայց երբ քաղաքականութեան
և դիւանագիտութեան վարիչներն իրենք բօլշեիկները դառան,
սկսեց գաղտնի դիպլօմատիայի և քաղաքականութեան մի այն-
պիսի շրջան, որի հետ կարող են մրցել միայն Երիտասարդ
թիւրքերը քաղաքական պայքարի իրենց արևելեան նենգ, դա-
ժան ու դաւադրական մեղսաներով: Պրօվօկացիա, կաշառք, դաւ,
սադրանք, գաղտնի ագիտացիա, գրգռում, կազմակերպումն հա-
կապետական տարրերի՝ խռովութիւններ և ապստամբութիւններ
առաջ բերելու համար օտար երկրներում— ահա այն զազրելի
սիստեմը, որ ողջ բօլշեիկներն ամբողջովին ժառանգեցին ցա-
քական ռեժիմից և կատարելագործեցին մինչև վերջին աստիճան,
օգտուելով երիտասարդ թիւրքերի և գերման իւնկերների զար-
հուրելի փորձից: Բօլշեիկների Արևելքում վարած մութ և քստմը-
նելի քաղաքականութիւնը պերճախօս արտայայտութիւն է ասի-
ական բռնակալներին յատուկ այդ տմարդի սիստեմի:

Նոյնը մենք տեսնում ենք բօլշեիկների վարած ներքին քա-
ղաքականութեան մէջ: Նրանք, որ այնքան յամառօրէն, այնքան
յախուռն կերպով և այնպիսի մեծ ցասումով կուռում էին ցարա-
կան «օխրանկայի», գաղտնի ուստիկանութեան արիւնարրու դա-
հիճների դէմ, ստեղծեցին պատմութեան մէջ աննախընթաց մի
այնպիսի դժոխային մեքենայ, կազմակերպութիւն՝ «Չրեզվիչայ-
չան», որի առջև միանգամայն նսեմացաւ հռչակաւոր ցարական
«օխրանկան» իսկ:

Աստուծոյ ընտրող է բոլորեցիկներէ համար նաև նրանց վերաբերմունքը դէպի ազգային ինքնորոշման սկզբունքը: Երբ դեռ իշխանութիւնը նրանց ձեռքում չէր, նրանք չտեսնեա՞ծ թափով ու անվերապահութեամբ պաշտպանում էին ամեն մի ազգի բացարձակ իրաւունքը քիչ կամեցած ձևով որոշելու իր բախտը: Այդ պաշտպանութիւնը կոչում էր այնպիսի մոլեգին բնոյթ, որ ունեւորող ազգայնական տարրերը ամենայն անկեղծութեամբ համարում էին բոլորեցիկներին՝ հայրենիքի, Ռուսաստանի թշնամիներ: Բայց, երբ իշխանութիւնն անցաւ բոլորեցիկներէ ձեռքը, նրանք հետզհետէ այդ հարցումն էլ երևան բերին իրենց խիստական էութիւնը: Նրանք չկամեցան միանգամ ընդմիջտ ճանաչել Ճարական Ռուսաստանի ճիրաններում տասնեակ ու հարիւրաւոր տարիներ տանջւած փոքր ազգերի անկախութիւնը և միանգամ ընդմիջտ հրաժարուել նրանց ներքին գործերի մէջ խառնելու վատթար սովորութիւնից: Աւելին, գրեթէ երկու տարի բոլորեցիկները ոչ մի միջոց չխնայեցին նորից իրենց իշխանութեան ենթարկելու Ֆինլանդիան, Էստոնիան, Լատւիան, Լիւան, Բելոռուսիան, Լեհաստանը, Ուկրաինան, Վրաստանը և այլն: Անվերջ ինտրիգներ, դաւեր, կաշառք, ներքին խռովութեանց և ապստամբութեանց կազմակերպում—ահա միջոցներ, որոնց նրանք դիմեցին և դիմում են այսօր էլ, ներսից պայթեցնելու այդ երկրների անկախ քաղաքական գոյութիւնը: Եւ պատերազմ, պատերազմ ու պատերազմ ցարական անիծեալ լուծից նոր ազատւած փոքր ազգերի դէմ՝ դրսից նւաճելու համար նրանց ամեն անգամ, երբ ներքին ինտրիգներն ու դաւերը չէին յաջողում:

Այս բոլորը պարզ ցոյց է տալիս, որ յեղափոխութիւնը և յեղափոխական Ֆրանկոօգիան ոչինչ չէ փոխել իրօք ունեւորող նապետական ժողովրդի հոգու մէջ:

Ճարը գնաց, եկան ուրիշները նրա տեղ, բայց ունեւորողը, նրա ոգին մնաց նոյնը: Եւ բնական է, որ շատ քիչ բան ըստ էութեան պէտքի փոխւէր նրա կեանքում: Բռնի ոյժով էր ստեղծել ունեւորող անկախութիւնն իր հսկայական Ռուսաստանը և բռնի ոյժով էլ պահում էր նա իր հպատակութեան տակ իր բոլոր նւաճած օտար ազգերը: Ընկաւ, ազնւականութիւնը, իշխանութիւնն անցաւ սօցիալական ուրիշ տարրերի և անհատների ձեռքը, բայց ունեւորող նապետական կամքն ու մտայնութիւնը մնաց նոյնը, որովհետև և՛ երէկւայեւտադիմական տէրերը, և՛ այսօրւամեկարմիր տէրերը միևնոյն ժողովրդի դատակներն են: Ուստի

այնքան դժւար է, ես պիտի ասէի, այնքան անկարելի՝ «կարմիրներն համար, ինչպէս և սևերի համար, հրաժարել իրենց ազգային—քաղաքական յաւակնութիւններէց և «պատմական իրաւունքներէց»...

Ահա թէ ինչո՞ք քօլշևիկեան «կարմիր» Ռուսաստանն այնքան անվստահութիւն ու այնքան սարսափ է ներշնչում բոլորազատասէր ժողովուրդներին և առաջին հերթին՝ Յարական Ռուսաստանից պոկւած մանր ազգերին...

||

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԷՔՍՊԵՐԻՄԵՆՏԸ ԵՒ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆ ԷՈՒԹԻՒՆԸ

Ո՞րն էր այն սրբազան նպատակը, որին քօլշևիկները զոհեցին տարիներ շարունակ իրենց փայփայած սկզբունքներն ու դաւանանքները: Ո՞րն է այն գերագոյն գաղափարը, որի համար քօլշևիկները կատարեցին այնքան սարսափելի բռնութիւններ, նւիրարեցին միլիոնաւոր մարդկային կեանքեր:

Այդ նպատակն ու գաղափարը համաշխարհային սօցիալիստական յեղափոխութիւնն էր և սօցիալիստական կարգերի անմիջական իրագործումը: Մի նպատակ էր այս, որ ամեն մի իրատես մարդու համար սկզբից իսկ դատապարտւած էր վիժման: Որովհետև սկզբից իսկ պարզ պիտի լինէր, որ Ռուսաստանի նման տնտեսապէս, սօցիալապէս և կուլտուրապէս յետամնաց մի երկիր ոչ մէկ դէպքում չի կարող լինել առաջազահ՝ սօցիալիստական յեղափոխութեան համար: Մի գերազանցապէս զիւղացիական երկիր, ուր տակաւին իշխում է նահապետական տնտեսութիւնը, ուր կապիտալիզմը դեռ նոր էր սկսել թոյլ նւաճումներ անել, ուր ազգաբնակչութեան մեծագոյն մասը գիւղացիութիւնն է կազմում և ուր բանւորութիւնը համեմատաբար այնքան ողորմելի քանակ է ներկայացնում, ինչպէս պիտի կարենար յանկարծ, մոզական դաւադանի մի շարժումով, սօցիալիստական երկիր դառնալ:

Մարքսիզմի ամենամեծ երախտիքներից մէկը մարդկութեան՝ այն է, որ ազատեց նրան այն վտանգաւոր, կործանարար ցնորքից, թէ սօցիալիզմի իրագործումը միանգամայն կախւած է անհատների կամ նոյնիսկ մասսաների բարի կամեցողութիւնից:

Կար ժամանակ, գրեթէ մի դար առաջ, երբ մարդկութեան լաւագոյն դաւակներն անգամ այն միամիտ հաւատն ունէին, թէ ամենայն հեշտութեամբ կարելի է իրագործել սօցիալիզմը համոզելու ճանապարհով (Օուէն, Սէն-Սիմոն) կամ բռնի միջոցներ

բով (Բարեօֆ, Բլանկի): Բայց եկաւ գիտական սօցիալիզմը յան-
ձին Մարքս Էնգելսի ստեղծած հոյակապ սիստէմի և անվիճելի
կերպով ապացուցեց, որ սօցիալիզմի իրականացման համար ա-
մենից առաջ պէտք են առարկայական (օրիեկտիւ) նախապայ-
մաններ:

Ո՞րոնք են այդ առարկայական պայմանները:—Կապիտա-
լիզմի ծայր աստիճան զարգացումը, այնպիսի խոշոր կապիտալիս-
տական տնտեսութեան գոյութիւնը, որն իր մէջ պարփակում է
ազգարնակութեան խոշորագոյն մասը: Որովհետև առանց խոշոր
կապիտալիստական տնտեսութեան՝ միանգամայն անիմաստ ու
աննպատակ է դառնում արտադրութեան միջոցների սօցիալիզա-
ցիան. բացի այդ՝ առանց խոշոր կապիտալիստական տնտեսու-
թեան անկարելի պիտի լինի ունենալ այն սօցիալական նպաս-
տաւոր հողը, որի վրա միայն կարող է ստեղծւել ու մարդել ի
սօցիալական մեծ առաքելութեան համար ընդունակ, գիտակից,
հասուն և կազմակերպ բանւորութիւն: Այնտեղ, ուր խոշոր կա-
պիտալիստական տնտեսութիւնն իշխող չէ բացարձակապէս, ինչ-
պէս, օրինակ, Անգլիայում, Բելգիայում, Գերմանիայում, այն-
տեղ, ուր կապիտալիզմի աճումը չի հասել իր գագաթնակէտին,
չկան և չեն կարող լինել նաև այն նախապայմանները, որոնք բա-
ձարձակապէս անհրաժեշտ են սօցիալիզմի իրականացման հա-
մար. հետևաբար այնտեղ չի կարող որեէ լուրջ խօսք լինել սօ-
ցիալիստական կարգերի անմիջական ստեղծման մասին:

Բռնի ոյժով, անվերջ ահաբեկումներով ու արիւնհեղու-
թիւններով չէ որ սօցիալիզմը երբ և է պիտի իրականանայ: Նա
կգայ մի օր այնպէս, ինչպէս կտուցի մի ջնջին հարւածով ձուի
մէջ հասունացած հաւի ձագուկը ջարդում է իր կեղևը և դուր
գալիս լոյս աշխարհ:

Այս բոլորը մարքսիզմի տարրական ճշմարտութիւններն են
լենինը մարքսիստ է և հեղինակ մարքսիստական մի լաւ
գրքի՝ «Կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում», բօլշևիկ-
ներն իրենց մարքսիստներ են անւանում, նոյնիսկ միակ մարք-
սիստներ: Բայց եթէ նրանք այսօր պահպանել են տակաւին
մարքսիստական ֆրադէօլօգիա, մարքսիստական ոչինչ չէ մնացել
նրանց մէջ: Նրանց մտածողութեան եղանակը, նրանց գործելա-
կերպն ամենաչնչին չափով անգամ չունի իր վրա մարքսիս-
տական կնիք: Ընդհակառակը, առանց վերապահութեան կարելի
է պնդել, որ բօլշևիկների այժմեան աշխարհայեցողութիւն

ու վարած քաղաքականութիւնը մարքսիզմին տրամագծօրէն հակառակ բաներ են:

Հրապարակ գալով համաշխարհային Սօցիալիստական Յեղափոխութեան նշանաբանով, բօլշևիկները սկզբում, երբ դեռ որոշափով տարած էին մարքսիստական հովերով, իրենց ուշադրուշ թիւնը դարձրին դէպի Արևմուտք:

Նրանք հաւատացնում էին, որ իրենց արածը «սօցիալիստական մի «էքսպերիմենտ», փորձ է: Նրանք ասում էին, որ Ռուսաստանի յեղափոխութիւնն այն ժամանակ միայն յաջողած պիտի համարել, երբ նա կը ցնցէ և սօցիալիստական յեղաշրջում առաջ կը բերէ կապիտալիստօրէն զարգացած արևմտեան երկրներում: Շուտով երեք տարի կլինի, որ բօլշևիկները իշխում են Ռուսաստանում, բայց արևմտեան ոչ մի պետութիւն չհրապուրեց նրանց «սօցիալիստական» փորձից և հազիւ թէ հրապուրելի: Որովհետև այդ իսկ փորձը բոլոր գիտակից սօցիալիստներին բերեց այն անյողգող համոզման, թէ ինչ չպէտք է անել: Այդ փորձն Եւրօպայի բոլոր գիտակից սօցիալիստներին յետ մղեց «ասիական» սօցիալիզմից, ինչպէս նրանք որակեցին բօլշևիզմը, և նրա գործադրած ասիական մեթօդներից:

Եւ այսպէս, Արևմուտքը չընդունեց Լենինի «ասիական» սօցիալիզմը, չը նայելով, որ բօլշևիկները կրաւորական սպասողի գերում չմն սցին և ոչինչ չխնայեցին ներքին խռովութիւններ հրահրելու համար արևմտեան երկրներում: Ճիշտ է, նշանց յաջողեց պարտւած երկիրների մէջ, օգտւելով ժողովրդական մասսաների բնական դժգոհութիւնից, ապստամբական շարժումներ առաջ բերել (Գերմանիա, Հունգարիա): Բայց այդ բոլորն անցողական երևոյթներ էին միայն:

Բօլշևիկների համար պարզ էր արդէն, որ այլևս որևէ լուրջ սպասելիք չունեն բուրժուական և իմպերիալիստական Եւրօպայից: Եթէ նրանք լինէին շիտակ քաղաքական գործիչներ, նրանք պիտի հրաժարւէին անմիջապէս իշխանութիւնից, հէնց որ վիժեցին նրանց ծրագիրները Արևմուտքում, և յայտնէին, որ իրենց «սօցիալիստական էքսպերիմենտը» անյաջող վախճան ունեցաւ: Բայց իշխանութիւնը կուրացրել էր նրանց, և նրանք կարծում էին, որ, հաստատելով իրենց իշխանութիւնն երկրում, նրանք հաստատում էին նաև սօցիալիզմը: Եւ որովհետև սօցիալիզմի անմիջական իրականացումը Ռուսաստանում անկարելի բան էր, իսկ իշխանութեան հաստատումը հնարաւոր, բօլշևիկներն սկսե-

ցին լքել իրենց սօցիալիստական դիրքերը, մէկը միւսի յիսակից, և իրենց բոլոր ճիգերը ուղղեցին մի նպատակի՝ իրենց իշխանութեան ամբապնդումը մի պետութեան մէջ գերազանցապէս կախած է այն բանից, թէ որ չափով իշխող կուսակցութիւնն իւրացնում է պետութեան ուշալուծ ցնորական շահերն ու պահանջները: Եւ բնական է, որ բօլշևիկներն ևս, ենթարկելով պատմութեան երկաթէ օրէնքներին, հարկադրւած պիտի լինէին թողնել իրենց խմբակցական նպատակները և պաշտպանել այն շահերը, որ առաջադրում է ռուս պետութիւնը, ընդ առաջ գնալ այն պահանջներին, որ անում էր իշխանութեան՝ ոռւս ժողովուրդը, ոռւս ազգը:

Եւ ահա այսպէս ծայրայեղօրէն կօսմօպօլիտական (աշխարհաքաղաքացիական) կուսակցութիւնը դարձաւ իր էութեամբ մի ազգային ոռւսական և նոյնիսկ ոռւս իմպերիալիստական կուսակցութիւն:

Իշխանութիւնն ամբացնելու և Ռուսաստանի միջազգային դրութիւնը փրկելու համար էր, որ բօլշևիկները, երես դարձնելով իմպերիալիստական Արևմուտքից, դիմեցին պանիսլամիստական Արևելքին, այսինքն՝ Արևելքի ամենայնադէմ և արիւնարբու ոյժի օգնութեան: Սա չէր խանգարում, որ այստեղ էլ պահպանուէր սօցիալիստական, կօմմունիստական ֆրազէօլօգիան՝ սա չէր խանգարում, որ «կարմիր» նշանաբաններին և ֆրազներին տակ թաղնէին ամենասև ձգտումներ:

Եւ այս աղաղակող հակասութիւնը ծածկելու համար, բօլշևիկները ստեղծեցին մի ամբողջ թէօրիա, որով նրանք ճգնում էին ապացուցել, թէ յեղափոխութիւնն ու սօցիալիզմը շատ աւելի նպաստաւոր հող ունեն արևելեան յետամնաց Երկրներում, քան արևմուտքի կապիտալիստական երկրներին մէջ: Այսպիսով բօլշևիկներին կօմմունիզմը, որ սկզբում ձգտում էր դէպի առաջ, դէպի աւելի կատարեալ տնտեսակարգ, քան կապիտալիստականն է, իջաւ մինչև նախնական կօմմունիզմը; իր հայեացքն ուղղեց դէպի յետ, գնաց ամենաթոյլ դիմադրութեան ճանապարհով:

Սխալ պիտի լինէր բօլշևիկներին մղումը դէպի Արևելք բացատրել միայն քաղաքական նկատառումներով: Այստեղ անշուշտ խոշոր դեր են կատարում նաև սօցիալական մօտիւնները: Բօլշևիկական կօմմունիզմը, որ յետամնաց Ռուսիայում ի վերջոյ վերածւեց նախնական կօմմունիզմի, բնականաբար տմենից ա-

ւելի խոր արձագանք պիտի գտնէր արեւելեան յետամնաց երկրներում:

Ասան ինձ՝ ո՞վ է քո ընկերը, և ես կասեմ՝ ո՞վ ես դու: Եւ իրաւ. գերմանական պատերազմից, և անհամեմատ աւելի երեք տարւայ քաղաքացիական կռից քայքայւած և իր տնտեսութեան ներկայ վիճակով մինչև 17-րդ դարը յետ մղւած Ռուսաստանը, որին սպառնում է անխուսափելի վտանգ գաղութային վայր դառնալու եւրոպական ու ամերիկեան կապիտալիզմի համար, և մեռնող ու անդամահատող թիւրքիան, — սրբան նմանութիւն նրանց վիճակի մէջ: Տարբեր ծայրերից ելնելով և տարբեր նշանաբաններով, ոուս բօլշեիկները և թուրք միլիտիստները, իւրաքանչիւրն իր ժողովրդին յատուկ ձևերով ու մեթօդներով, կատարում են գերադանցապէս ազգային — պետական գործ:

Այո, ոուս բօլշեիկները բռնի ոյժով և դաւերով ձգտում են աշխարհաւաքել ցարերի ստեղծած հսկայ Ռուսաստանը, որի առաջ մի ժամանակ դողում էր ամբողջ աշխարհը: Ճիշտ այնպէս, ինչպէս և թուրք միլիտիստները կամենում են վերականգնել կարմիր սուլթանների ստեղծած վաղեմի հզօր Օսմանեան կայսրութիւնը:

III

ԲՕԼՇԵԻԻԿՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆ ՈՅԺՆ ՈՒ ԴԱՇՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐԸ

Նրանք, որ ծանօթ չեն բօլշեիկեան Ռուսաստանի ներքին վիճակին, տրամադիր են չափադանց գերազնահատելու բօլշեիկների ոյժը: Կարծում են, թէ դա իրապէս մի անուշիկ ոյժ է, որ ի վիճակի է իր կամքը տիրաբար թելադրելու ամբողջ աշխարհին:

Իրական ոյժերի փոխյարաբերութեան այդքան միամիտ գնահատման մէջ անշուշտ խոշոր դեր են կատարում յաղթող մեծ պետութեանց երեքուն դիւրք բօլշեիկներին հանդէպ, որ իրենք բօլշեիկները վախով են բացատրում, և բօլշեիկներին ուղիմական յաջողութիւնները ոուսական ներքին ճակատների վրա (Կօլչակ, Դենիկին): Մինչդեռ դաշնակիցներն իրօք երբէք չեն վախեցել բօլշեիկներից, այլ կամեցել են միայն նրանց մղած քաղաքացիական կռիւր հրահրել՝ թուլացնելու համար Ռուսաստանը և իրագործելու համար նախկին ոուսական կայսրութեան սահմաններում իրենց քաղաքական այն ծրագրները, որ նրանք (գլխաւորապէս Անպլիան) առաջադրել են: Ճիշտ է, նրանք բացայայտօրէն օգնել են և Կօլչակին, և Դենիկինին, և՛ ընդ որ հա-

կապ ունէին Պետլիւրայի հետ, իսկ վերջինս պաշտպանուած էր դաշնակիցներէ կողմից: Իսկ այս տարի, երբ բօլշեիկները, ընդակառակը, սկսեցին յաղթել իրենց թշնամիներին, նշանց յաջողւեց ջախջախել Դենիկինին, և թուում էր արդէն թէ ամեն ինչ վերջացած է, թէ բօլշեիկները իրերէ տէր են Ռուսաստանում, և թէ նրանց յաղթանակը վերջապէս ապահոված է:

Բիշ չէին նաև մեզ մօտ այդպիսիք, որոնք հաւատում էին, թէ մէկ երկու շաբաթ ևս, և բօլշեիկեան հեղեղը հիւսիսից կհասնի մեր սահմանները: Եւ Բագրի մէջ կատարւած բօլշեիկեան տանկական ֆարսը նոյնիսկ խուճապային տրամադրութիւն առաջ բերեց շատ շատերի մէջ: Արդէն կարծում էին, որ հիւսիսի բօլշեիկեան զօրքերը մէկ երկու օրից յաղթականօրէն կմտնեն նաև Հայաստան:

Բայց սրբան դառն պէտք է լինի հիասթափութիւնն այն բոլոր մոլորւած և բաղդախնդիր մարդկանց, որոնք իրենց յոյսերը դրել են հիւսիսից գալիք ոյժերի վրա: Եթէ իրեւ բօլշեիկեան զօրքերը մտել են Բագրու նրանք չեն կարող այնտեղ շատ ուժեղ լինել և, որ գլխաւորն է, երկար մնալ:

Ինչո՞ւ: Որովհետև վերջին մէկ երկու շաբաթւայ ընթացքում բօլշեիկեան Ռուսաստանի քաղաքական և ռազմական դրութիւնը կրկին այնքան վատթարացաւ, որ բօլշեիկները չեն կարող մեծ զօրք տրամադրել կովկասեան իրենց իսկական թէ քօղարկւած դադափարակիցների աւանտիւրաների համար:

Լեհաստանը, որ երկար ժամանակ լուռ հանդիսատես էր բօլշեիկների յետուառաջին և մատը մատին շխփեց Դենիկինին փրկելու համար վերջնական ջախջախումից, այսօր յանկարծ իր ամբողջ ռազմական թափով հրապարակ է եկել բօլշեիկեան Ռուսաստանի դէմ, որ արդէն միամտօրէն կարծում էր, թէ կարող է հանդստանալ վերջապէս և վայելել իր յաղթանակի պտուղները: Լեհաստանի հետ միացած է Ուկրաինան յանձին Պետլիւրայի կառավարութեան: Վերջինիս հետ միասին գործում է հռչակաւոր Մախնօն, որ ամենամահացու հարւածը հասցրեց անցեալ տարի Դենիկինին: Լեհական և ուկրաինական զօրքերը գրաւել են Կիևը և սպառնում են Օդեսային: Իսկ նրանց դաշնակից Մախնօն արդէն մօտեցել է Խրկովին: Ղրիմում կամաւորական բանակ մնացորդները, վերակազմելով գեներալ Վրանգելի գլխաւորութեամբ, պատրաստում են յարձակողականի անցնելու: Ֆինլանդիան, որ սկսել էր հաշտութեան բանակցութիւններ բօլշեիկներ-

րի հետ, յանկարծ այնպիսի անհաշտ դիրք բռնեց նրանց հանդէպ, որ բօլշեիկները ստիպւած եղան թողնել բանակցութեանց վայրը և ձեռնունայն տուն վերադառնալ:

Այս բոլոր իրադարձութիւնները մեծ իրարանցում են առաջ բերել բօլշեիկների աշխարհում: Եւ նորից ահագանգ է հնչում Մօսկւայից:

Վտանգն այնքան մեծ է բօլշեիկների համար, որ վերջիններս հարկադրւած են ստեղծելու մի արտակարգ զինւորական խորհուրդ՝ կազմւած ցարական գեներալներից և նոյնիսկ մի ցարական նախարարից (Պօլիվանով): Աւելին, բօլշեիկները այս անգամ իրենց դիմակները վայր են նետել և յայտարարել թէ Ռուսաստանը ստիպւած է ազգային կռիւ մղել Լեհաստանի դէմ, որը կամենում է ուռուական շրջանները նւաճել:

Բօլշեիկների դրութիւնը բնաւ ապահով չէ նաև Հիւսիսային Կովկասում, և կօզակների մէջ վտանգաւոր խմորումներ են նկատուում նորից բօլշեիկների դէմ:

Բայց բօլշեիկների դրութիւնը ապահով չէ կարող լինել նոյնպէս և Ադրբէյջանում ու Դաղստանում, որոնք Սօվետական, բօլշեիկեան գոյն ընդունելով, մեծ խոստումներ են ստացել բօլշեիկներից իրենց պանիսլամիստական մութ ծրագիրների իրազորման համար և որոնք դաժան յուսախաբութիւն պիտի ունենան անտարակոյս, երբ տեսնեն, որ ոուս բօլշեիկները ոչ մի իրական օգնութիւն չեն տալիս նրանց, այլ միայն իւրացնում—տանում են Բազլի նաւթը դէպի հիւսիս միլիօնաւոր փթերով և փոխարէնը ոչինչ չեն տալիս ու չեն էլ կարող տալ: Եւ այն օրը, երբ դաշնակիցները կթելադրեն բօլշեիկներին հրաժարել Բագււից՝ այդ գնով ձեռք բերելու համար հաշտութիւն, մի օր անգամ չի մնայ այնտեղ Սօվետական իշխանութիւնը:

Ինչո՞ւ: Որովհետև բօլշեիկների գերագոյն մտահոգութիւնն է փրկել իրենց դրութիւնը բուն Ռուսաստանում: Այս նպատակի համար նրանք պատրաստ են շատ և շատ կարևոր շահերից հրաժարել:

Բօլշեիկների դրութիւնը Ռուսաստանում այնքան խախուտ է ամեն տեսակէտով, և դաշնակիցների ստեղծած նոր վտանգը Լեհաստանի, Սւկրայնայի, Մախնօյի, Ֆինլանդիայի, Վրանգելի և շուտով թերևս նաև Ռումանիայի կողմից այնքան սպառնական է, որ բօլշեիկները, հակառակ իրենց բոլոր ցանկութիւններին՝ չեն կարող ազրեսիս քաղաքականութիւն վարել ոչ հանդէպ դաշնակից-

ների և ոչ էլ հանդէպ այն բոլոր աղգային ոյժերի, որոնց յետևում կանգնած են դաշնակից պետութիւնները:

Իրա լաւագոյն ապացոյցն այն է, որ բօլշեիկները, որոնք այնքան անհաշտ և գրգռիչ նօտաներ էին ուղարկում Վրաստանին, ընդամենը միամիտ առաջ, երբ լեհացիներն և ուկրայնացիք դեռ չէին սկսել իրենց ընդհանուր յարձակողականը Ռուսաստանի դէմ, այսօր, երբ Վրաստանին հարևան Ադրբէջանը բօլշեիկեան է դառել, անհրաժեշտ են գտել հաշտութիւն կնքելու Վրաստանի հետ, ճանաչել այդ երկրի անկախութիւնը և գէթ առժամանակ հրաժարուել նրա ներքին գործերի մէջ խառնուելու յաւակնութիւններից:

Բայց միայն վերոյիշեալ իրադարձութիւնները չեն, որ ստիպում են բօլշեիկներին շտապել հաշտութիւն կնքելու ոչ միայն Վրաստանի, այլ և բոլոր պետութեանց հետ: Պատճառները շատ աւելի խոր են:

IV

ՏՆՏԵՍՍԿԱՆ ՔԱՅՔԱՅՈՒՄԸ

Բօլշեիկեան Ռուսաստանի ամենավիրաւոր, ամենավտանգաւոր և, ես պիտի ասեմ, ճակատագրական կողմը նրա տնտեսութիւնն է: Այդ տնտեսութիւնը գտնուում է այսօր, բառիս իսկական իմաստով, կատաստրօֆիկ վիճակի մէջ:

Եթէ կամենայինք փնտռել այդ օրհասական քայքայման պատճառները, պիտի գտնէինք, որ կան չորս գլխաւոր պատճառներ. ա. համաշխարհային պատերազմը, բ. բօլշեիկների սօցիալ-տնտեսական խելայեղ «էքսպերիմենտը», գ. գրեթէ երեք տարի անընդհատ շարունակուող քաղաքացիական կռիւը, որ միշտ բոլոր պատերազմներից ամենից աւելի արիւնոտն ու կործանարարն է լինում, և վերջապէս, դ. այն պաշարման վիճակը, որին ենթարկւած է բօլշեիկեան Ռուսիան դաշնակից պետութիւնների կողմից:

Առաջին պատճառը կատարել էր իր քայքայիչ գործը անկախ բօլշեիկների կամքից և մի տխուր ժառանգութիւն էր ներբաց համար: Բայց մնացած երեք պատճառներն ամբողջովին հետևանք են բօլշեիկների ներդրածօն քաղաքականութեան:

Սօսենք նախ բօլշեիկների տխրահռչակ սօցիալ տնտեսական էքսպերիմենտի մասին, որի միջոցով նրանք կարծում էին, թէ պիտի իրականացնեն անմիջապէս սօցիալիստական կարգերը Ռուսաստանում և իրենց «բարի» օրինակով վարակեն համայն աշխարհը:

Երբ տեղի ունեցաւ գերմանական յեղափոխութիւնը, տա-
պալեց իւնկերներ ի կառավարութիւնը և իշխանութեան գլուխը
անցան գերմանական սօցիալիստները, որոնց կազմա-
կերպութիւնն ամբողջ երկրագնդի վրա ամենամեծն
է և ամենակուռը, սրանք ոչ մի հնարաւորութիւն
չգտան անմիջապէս սօցիալիստական յեղաշրջում մտցնելու իրենց
երկրում: Թուում էր թէ, եթէ, իրաւ, կայ մի երկիր, որ հասու-
նացած է սօցիալիստական կարգերի համար, ամենից առաջ այդ
պիտի լինէր Գերմանիան, որի ազգսրնակութեան երկու երրորդ
մասը կազմում է բանւորութիւնը: Մանաւանդ, որ չկար սօցիա-
լիստորէն աւելի գիտակից, աւելի կարգապահ, աւելի աշխատա-
ւէր և սօցիալական զգացումի տէր և քաղաքականապէս մարդ-
ւած մի բանւորութիւն, քան գերմանականն էր, որի հսկայական
կազմակերպութիւնները հիացմունք էին առաջ բերում ամբողջ
աշխարհում, նոյնիսկ թշնամի բանակում:

Բայց ինչ պատահեց: Գերման բանւորութեան մեծագոյն
մասի ներկայացուցիչները, որոնց ձեռքն անցիւ էր ամբողջ իշ-
խանութիւնը և որոնք ամենալայն հնարաւորութիւններն ունէին
իրագործելու իրենց սօցիալիստական ձգտումները, քննելով Գեր-
մանիայի տնտեսութեան վիճակը՝ եկան այն եզրակացութեան,
թէ փորձ անել սօցիալիստական կարգեր մտցնելու մի այնպիսի
ժամանակ, երբ երկրի ամբողջ տնտեսութիւնը քայքայուած է հա-
մաշխարհային պատերազմի պատճառով, նշանակում է նախօրօք
անյաջողութեան գատապարտել այն և միանգամայն վարկաբեկել
սօցիալիզմի գաղափարը լայն մասսաների մէջ:

Եւ եթէ Գերմանիայի պէս մի պիտութեան մէջ իշխող սօ-
ցիալիստական կազմակերպութիւնների ներկայացուցիչները ներ-
կայ պայմաններում վտանգաւոր համարեցին սօցիալիզմի անմի-
ջական իրականացումը, ապա ինչ խօսք կարող էր լինել իր ազ-
գաբնակութեան ճնշող մեծամասնութեամբ գիւղացիական Ռու-
սաստանի մասին, որի մէջ ոչ մի լուրջ առարկայական (օրինկ-
տիւ) նախապայման չկար սօցիալիստական յեղաշրջման համար
Մանաւանդ, որ պատերազմը զգալի հարւածներ էր հասցրել
նոյնիսկ այն փոքրիկ կապիտալիստական օջախներին, որոնք
այնքան դժարութեամբ ստեղծուել էին ցարական կառավարու-
թեան հովանու տակ մի քանի տասնեակ տարիների ընթացքում:
Չնայելով դրան, բոլշևիկները՝ առանց երկար ու բարակ մտա-
ծելու՝ որոշեցին մի ծանր փորձ, սօցիալիստական էքսպերիմենտ»

2027
8082

6002-458

մենա» անել իրենց դժբաղդ երկրի գլխին և մի լաւ դաս տալ «ճահճացած» Արևմուտքի հաստագլուխ սօցիալիստներին, թէ և վերջիններեց էին նրանք իւրացրել սօցիալիզմի տարրական հիմունքները:

Կապիտալիստական դասի ձեռքից աննախնթաց բռնութիւններով խլեցին արտադրութեան բոլոր միջոցները և ամբողջ տնտեսութեան ղեկավարութիւնը յանձնեցին ընչազուրկ տարրերին թէ քաղաքներում և թէ գիւղերում: Հետևանքն հղաւ այն, որ մարդիկ, որոնք իրենց հոգեբանութեամբ դեռ սարուկներ էին, ծոյլ և ագէտ, փոխանակ դարկ տալու արտադրութեան, գերադասեցին սպառել այն, ինչ որ հեշտութեամբ ընկնում էր նրանց ձեռքը: Ինչո՞ւ աշխատել, քանի որ կարելի է վայելել: Երէկ ուրիշներն (սրուրժույներն) էին վայելում, այսօր էլ մենք կը վայելենք, — այս էր իշխող մտայնութիւնն այն բոլոր հողագուրկ և ագէտ մասսաների, որոնք գնում էին բոլշևիկների յետևից:

Իրենց իշխանութիւնն ամբապնդելու գերագոյն մտահոգութեամբ տարւած՝ նրանք հարկադրւած էին յագուրդ տալ ամբոխի ամենաստոր բնադղներին ու ախորժակներին: Այդ կազմակերպւած թէ անկազմակերպ թալանի հետևանքով աշխատանքի արտադրողականութիւնը (производительность) ընկաւ չտեսնւած չափերով թէ քաղաքում և թէ գիւղերում: Բազմաթիւ գործարաններ կամ բնաւ ոչինչ կամ գրեթէ ոչինչ չէին արտադրում, թէ և նրանք ունէին բազմահազար բանւորներ, որոնք ապրուստի միջոցներ և թալանի հնարաւորութիւններ էին ստանում բոլշևիկեան կառավարութիւնից: Այդ բանւորները հեազհեաէ կազմեցին մի արտօնեալ դասակարգ, որ շատ խոշոր ծառայութիւն էր մատուցանում բոլշևիկներին, դառնալով յենարան նրանց միահեծան տիրապետութեան համար:

Գիւղում այդ տիպի բանւորների դերը կատարում էին ընչազուրկ, աղքատ գիւղացիները (այսպէս կոչւած ճՅԺՈՒՄԱՆ), որոնց քմահաճոյքին էին յանձնել բոլշևիկները մնացած գիւղացիների (այսինքն՝ նրանց ճնշող մեծամասնութեան) ոչ միայն գոյքը, այլ և կեանքը: Այս հողի վրա ծագեցին զարհուրելի արիւնհեղութիւններ, ջարդեր և պօզրօմներ հսկայական տարածութիւնների վրա: Հողատէր, բայց աշխատաւոր գիւղացիութեացոյց տւեց այնպիսի հերոսական դիմադրութիւն բոլշևիկներին նրանց հովանաւորած «աղքատներին», որ լենինը ի վերջոյ ստիպւած եղաւ, իր իշխանութիւնը չկորցնելու համար,

8208
8088
6000-458

Հայաստանի
ԴԱՄԱՍԿ

աշխատաւոր գիւղացիութեան: Նոյնօրինակ զիջումներն ահարկա-
դրւեց անել և քաղաքում մանր բուրժուազիային:

Եթէ սակայն այդ նահանջը փրկեց բօլշևիկներին քաղաքա-
կանապէս, բայց նա չէր կարող զգալի կերպով բարեփոխել եր-
կրի տնտեսական վիճակը: Որովհետև բօլշևիկները չունէին քա-
ղաքացիական քաջութիւն իսպառ հրաժարուելու իրենց էքսպերի-
մենտների քաղաքականութիւնից և բաւականանում էին տնտե-
սական կարկատաններով, որոնց գլխաւոր դրդապատճառը՝ իշ-
խանութիւնն ամեն գնով իրենց ձեռքը պահելու մտահոգութիւնն
էր:

Ջանադան «սօցիալիզացիաների, նացիօնալիզացիաների և
մոնիցիպալիզացիաների» էքսպերիմենտները, փորձերը հիմնո-
վին քայքայեցին Ռուսաստանի տնտեսութիւնը թէ գիւղում և
թէ քաղաքում: Այդ քայքայումն այնքան աղաղակող էր և բօլ-
շևիկների մղած քաղաքացիական կուլի պահանջներն այնքան
էին հրամայական, որ իրենք՝ բօլշևիկները աստիճանաբար սկը-
սեցին դիմել այնպիսի միջոցների, որոնք տրամագծօրէն հակա-
ռակ էին նրանց քարոզած նախկին զաղափարներին: Ջրկեցին
նոյնիսկ բանւորներին իրենց դասակարգային շահերը պաշտպանելու
գրեթէ բոլոր իրաւունքներից:

Սպառնալիքներով և ցինիկ խաբեքայութիւններով, որոնք
միշտ ամենավարպետ կերպով քողարկւում են սօցիալիստական,
կօմմունիստական կեղծ պատճառաբանութիւններով, Տ. ժամեայ
բանւորական օրը, որի համար նրանք ժամանակին այնքան զը-
լուխ էին պատռել, դարձրին 10—12 ժամեայ բանւորա-
կան օր: Սկսեցին շահագործել բանւորների աշխատանքը և կի-
րակի ու տօն օրերին:

Նոյնիսկ Մայիսի մէկը, որ աշխատաւորութեան տօնն է և հանգստի
օր, դարձրին 10—12 ժամեայ աշխատանքի օր: Մտցրին աշխա-
տանքի ստիպողական ընդհանուր ծառայութիւն, որ իր խստու-
թեամբ շատ քիչ է տարբերւում զինւորական ծառայութիւնից:
Մի խօսքով՝ մտցրին տնտեսական մի սխտեմ, որի նմանը կա-
րելի է գտնել միայն հին դարերում, փարաւոնների և ուրիշ ա-
րևելեան բռնասպետների մօտ կամ հոմէական կայսրութեան
օրերում, և որը ոչ մի առնչութիւն չի կարող ունենալ աշխա-
տանքը և աշխատաւորութիւնը ազատագրելու կոչւած սօցիալիզ-
մի հետ:

Այսպիսով բօլշևիկներն իրենց ասիական սօցիալիզմով և

ասիական բռնութիւններով ու մեթօզներով մի նոր, աւելի լաւ տնտեսակարգ շատեղծեցին, այլ գահավիժելով հասան մինչև հին դարերը և տնտեսութեան ասիական սիստեմները:

Սա մի աւելորդ ապացոյց է, որ բօլշևիզմն իր նշանաբաններով ու ֆրազներով է միայն առաջադիմական շարժում, մինչդեռ իր էութեամբ անտարակուսելիօրէն յետադիմական և հակայեղափոխական է: Որովհետև նա չէ յեղափոխականը, որ ամենից աւելի «թունդ» յեղափոխական ֆրազներով ու նշանաբաններով է հրապարակ գալիս, այլ նա, որի գործերը յեղափոխական արդիւնքներ են տալիս: Բօլշևիկներն իրենց իսկ ձեռքով տանում են Ռուսաստանը դէպի բէակցիա, դէպի գաղութային ստրկացում և միահեծան բռնապետութիւն:

Ռուսաստանի ներկայ տնտեսական կատաստրօֆն առաջ քերելու մէջ ահագին դեր կատարեց նաև գրեթէ երեք տարի տևող քաղաքացիական կռիւը, որ ամենից առաջ մահացու հարւած հասցրեց հաղորդակցութեան, փոխադրութեան միջոցներին: Շոգեկառքերը (պարօլօզները)՝ փշացած, վագոնները՝ ջարդւած, ճանապարհները քանդւած, կամուրջները՝ օղը ցնդած,— ահա պատկերը ռուսական արդի երկաթուղիների: Բեկվիդիցիաների շնորհիւ և հազար ու մի այլ պատճառներով գիւղերում անասունների թիւը այն աստիճան ընկաւ, որ գիւղացին, եթէ անգամ շատ հող ունենայ և կամենայ մշակել իր ամբողջ հողը, անասունների բացակայութեան կամ պակասութեան պատճառով չպիտի կարողանայ շատ բան անել: Այն՝ ինչ որ մնացած էր «աղքատ» գիւղացիների (беднота) «սօցիալիստական» գործունէութիւնից, ալան-թալանի ու ոչնչացման ենթարկւեց գրեթէ քոլոր ամենարարեբեր նահանգներում քաղաքացիական կռիւ անվերջ յետուառաջների ժամանակ:

Վերջապէս, բօլշևիկեան Ռուսաստանի ծովապաշարման վիճակը լրացրեց երկրի տնտեսական աւերման պատկերը:

Բօլշևիկներն իրենք էլ շուտով գլխի ընկան, որ՝ առանց Լեւոպական ու ամերիկական մեքենաների, կապիտալի՝ Ռուսաստանը ոչ մի դէպքում չպիտի կարողանայ վերականգնել իր հաղորդակցութեան միջոցները, իսկ առանց հաղորդակցութեան միջոցների վերականգնման՝ անկարելի պիտի լինի առհասարակ օտի կանգնեցնել Ռուսաստանի մեծնող տնտեսութիւնը:

Բօլշևիկները հասկացան նոյնպէս, որ առանց կապիտալիստական երկիրների ապրանքների՝ անկարելի պիտի լինի բա-

և արարել լայնածաւալ երկրի միլլիոնաւոր կարիքները:

Ահա թէ ինչու հաշտութիւնը կապիտալիստական Եւրոպայի ու Ամերիկայի հետ դառել է այսօր Ռուսաստանի աճեցնող և ամենահրամայական պահանջը: Բօլշևիկները գոյութեան հարցը մեծապէս կախած է այն բանից, թէ որքան շուտ և որքան յաջող կերպով նրանք պիտի կարողանան հաշտութիւն կնքել կապիտալիստական հզօր երկիրների հետ: Բօլշևիկները բազմի բանալին այսօր ամբողջովին գտնուում է դաշնակից պիտութեանց ձեռքում:

Եւ բօլշևիկները, պատմութեան երկաթէ անհրաժեշտութեամբ և անխուսափելիութեամբ, պիտի ջախջախել ու ճզմւի, եթէ նա պիտի չխոնարհէ կապիտալիստական աշխարհի առաջ և չհրաժարւի իր կործանարար ցնորքներից և էքսպերիմենտներից:

V

ԻՆՉ Է ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԸ

Բօլշևիկների Փրազէոլոգիան սօցիալիստական է, բայց նրա էութիւնը և պայքարի մեթոդները միանգամայն հակառակ ժամանակակից գիտական սօցիալիզմին: Բօլշևիկները սպառնողական սօցիալիզմ է, նախնական կօմունիզմ: Նրա իդեալի իրականացրելը ոչ թէ ասպագան է, այլ անցեալը, ոչ թէ առաջադէմ Եւրոպան է, այլ յետադէմ Ասիան:

Բայց ինչ է սօցիալիզմը:

Սօցիալիզմն ամենից առաջ և գերազանցապէս աւելի բարձր, աւելի կատարեալ տնտեսակարգ է, քան այն կապիտալիստականը, որ տիրում է այսօր աշխարհիս ամենակուլտուրական և ամենաերջանիկ երկրներում (Անգլիա, Ամերիկա, Կերմասիա և այլն): Որևէ տնտեսակարգի բարձրութիւնը և առաւելութիւնը կարելի է չափել աշխատանքի արտադրողականութեան աստիճանով: Առաջիկա մարդկութիւնը չի կարողացել ստեղծել աւելի բարձր տնտեսութիւն, քան այն, որ գոյութիւն ունի այսօր կապիտալիստական կոչւած պետութեանց մէջ: Ինչո՞ւ: Որովհետև կապիտալիստական խոշոր տնտեսութեան մէջ է յաջողւել բարձրացնել աշխատանքի արտադրողականութիւնն այն աստիճան, որին չէ հասել և ոչ մի այլ տեսակի տնտեսութիւն: Իսկ կապիտալիստական խոշոր տնտեսութեան մէջ ամենամեծ դերը կատարում են արտադրութեան միջոցները, այսպէս կոչւած մնայուն կապիտալը: Արտադրութեան այն միջոցները, որոնք գիտութեան և

տեխնիքայի վերջին խօսքն են ներկայացնում, — հսկայական մեքենաները, շոգեշարժաները, էլեկտրաշարժաները և նորագոյն կատարելագործւած դորժիքները, որոնք ուրիշ, աւելի յետամնաց տնտեսութիւններին անմատչելի են: շատ խոշոր չափերով բարձրացնում են մարդու աշխատանքի արդիւնաւէտութիւնը:

Միւս կողմից՝ աշխատանքը մեծ կապիտալիստական գործարանների մէջ, այդպիսի մեքենաների ու գորժիքների վրա, հիմնովին փոխում է աշխատաւորի հոգեբանութիւնը: Դարձնում է նրան անհամեմատ աւելի արագաշարժ, աւելի կարգապահ, ուշիմ, տոկոսն, աւելի վարժ, աւելի ինտելիգենտ և ուժեղ, ու մեծապէս զարկ է տալիս նրա սօցիալական զգացումների զարգացման:

Այդպիսի բանւորների աշխատանքը բնականաբար պիտի լինի զգալիօրէն աւելի արդիւնաւէտ, քան այն բանւորներինը, որոնք աշխատում են նահապետական գորժիքներով, նահապետական պայմանների մէջ:

Այսպիսով կապիտալիզմը, կապիտալիստական խոշոր տնտեսութիւնը ստեղծում է թէ առարկայական (մեքենաներ և այլն), թէ ենթակայական (հոգեբանական) պայմաններ, որոնք մեծ չափով բարձրացնում են աշխատանքի արտադրողականութեան, արդիւնաւէտութեան աստիճանը: Անզլիւայում, ուր կապիտալիզմը ամենահինն է և ամենից բարձրը, բանւորը նոյնքան ժամանակի ընթացքում արտադրում է 2—3 անգամ աւելի, քան ուս բանւորը, որ աշխատում է աւելի յետամնաց միջոցներով և նահապետական պայմաններում: Իսկ հայ բանւորը անտարակոյս արտադրում է մէկ ու կէս անգամ աւելի նւազ, քան ուս բանւորը:

Միամտութիւն է կարծիլ, թէ մարդկանց քմահաճոյքից է կախւած տնտեսութեան մի ձևից մի աւելի բարձր ձևի անցնելը: Պէտք է, որ կառարւի տնտեսական մի մեծ պրօցես, որի ընթացքում հիմնովին փոխւի տնտեսութեան բովանդակութիւնը, որպէսզի հնարաւոր լինի փոխել տնտեսութեան ձևը: Կապիտալիստական տնտեսութեան ծոցում տեղի է ունենում դանդաղօրէն, յարաճուճօրէն կազմաւորումն այն բարձր սօցիալիստական տնտեսութեան, որը մի օր, փոխելով միայն իր ձևը, իր երեւոյթը, պիտի փոխարինէ կապիտալիստականը:

Վերցնենք կապիտալիզմի մայր երկիրը՝ Անգլիան և տեսնենք, թէ ինչ առաւելութիւններ կարող է տալ այնտեղ սօցիալիզմի իրականացումը բանւոր դասի համար, որ կազմում է ազ-

դարնակութեան երկու երրորդական մասից աւելի: Նախ և առաջ
այնտեղ կայ երկար ժամանակի ընթացքում ստեղծւած մի հսկա-
յական կապիտալ, որ ծառայում է իբրև արտադրութեան միջոց:
Անգլիայի վիթխարի գործարանների և տնտեսական ահագին
ձերնարկների մէջ: Այդ կապիտալը գերազանցապէս արդիւնաբե-
րող կապիտալ է և ոչ թէ վաշխառուական կամ արևարական:

Երբ անխատանքի արդիւնաւէտութեան աստիճանը շատ բար-
ձր է, կապիտալիստի շահն էլ մեծ է. և այդ շահի միջոցով է, որ
նա դիզում է իր ահռելի հարստութիւնները, որոնք իրենց հեր-
թին դառնում են կապիտալ, մտնելով արդիւնաբերութեան մէջ և
ընդարձակելով արդիւնաբերութիւնը:

Եւ քանի որ Անգլիայի հարստութեան մեծագոյն մասը նրա
արդիւնաբերական կապիտալն ու նրա արտադրութեան միջոցներն
են, սօցիալիստական յեղաշրջման դէպքում այդ կապիտալն ու
արտադրութեան այդ միջոցներն են, որ պիտի ենթարկւեն պե-
տականացման, սօցիալիզացիայի:

Այդ դէպքում որևէ տնտեսական փոփոխութիւն կ'ստացնուի
հնաւ:

Փոփոխութիւնը կ'լինի սօցիալական և իրաւական: Կապի-
տալիստական դասը կորցնում է իր կապիտալը և զրկւում է
հնարաւորութիւնից շարունակելու աշխատանքի շահագործումը:
Կապիտալը, արտադրութեան բոլոր միջոցները դառնում են պե-
տութեան սեփականութիւն, և աշխատաւորն իր վաստակը ստա-
նում է ամբողջութեամբ, ու ոչ մի յաւելեալ աշխատանք չի մըտ-
նում այլևս կապիտալիստի գրպանը՝ իբրև շահ: Արտադրութեան
միջոցները այժմ արդէն ծառայում են ամբողջ աշխատաւորու-
թեան և ոչ թէ միայն մի փոքրաթիւ շահագործող դասի:

Այսպիսի մի յեղաշրջում Անգլիայի պէս մի խոշոր կապի-
տալիստական երկրում իսկապէս կարող է ձեռնտու լինել բան-
ւորական մեծամասնութեան համար: Տնտեսական վիթխարի մե-
քենան, մի շարք բարեփոխումներով, կը շարունակէ գործել և,
մի փոքր դասի անչափելի հարստացման փոխարէն, հաւասարա-
պէս կ'հարստանայ և կ'ապահովւի ամբողջ աշխատաւոր ժողովուր-
դը, անհամեմատ աւելի արդիւնաւէտ կերպով, քան մինչ այդ
որովհետև նա այժմ պիտի ստանայ իր ամբողջ վաստակը:

VI

ԲՕԼՇԵԻԻՉՄԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՏԵԻԱՆՔՆԵՐԸ

Վերցնենք այժմ Հայաստանը և տեսնենք, թէ ինչ տնտե-

սական հեռանքներ կարող է տալ սօցիալիստական հասարակարգի անմիջական հաստատման փորձը մեր երկրում:

Հայաստանում արդիւնաբերական խոշոր կապիտալ չկայ ընտել:

Հայ ժողովուրդը եթէ ունի մի փոքրաթիւ կապիտալիստական դաս, նա էլ գտնուում է Հայաստանի սահմաններից դուրս՝ Վրաստանում, Ադրբեջանում, Ռուսաստանում, Գոլսում, Իրանում, Եգիպտոսում և այլուր: Այդ դասը սեփականագուրկ անել մենք չենք կարող. հետևաբար չենք կարող խլել նրանց ձեռքից նրա արտադրութեան մեծարժէք միջոցները:

Իսկ Հայաստանի ներսում եղած կապիտալը վաշխառուական է և առևտրական գերազանցապէս: Այդ կապիտալը — ապրանքներ, դրամ — մեծ չէ, և հեշտ է յափշտակել այն, բայց աւելի ևս հեշտ է սպառել այն:

Սակայն ինչ կշահի դրանից մեր աշխատաւորութիւնը և մեր երկիրը:

Ռուսաստանի բոլշևիկեան փորձը ցոյց տւեց, որ պատրաստի ապրանքներն ու մասնաւոր մարդկանց մօտ եղած դրամը, սօցիալիզացիայի դէպքում, ընկնում է այն մարդկանց ձեռքը, որոնք զէնք ունեն և ճարպիկ ու աւաղակ են: Իսկ մնացած չնչին մասն էլ հալւում է զանազան սօվետական շղոյշած խանութներում:

Հետևաբար ինչ պիտի ընկնի հայ աշխատաւորութեան ձեռքը: Գիւղերում — ոչինչ: Իսկ քաղաքներում — շատ և շատ չնչին բան, որ նա կսպառէ ամենաշատը մէկ ամսւայ ընթացքում:

Յետոյ: Յետոյ — նրա դրութիւնն աւելի ևս կվատթարանայ և նոյն իսկ անյուսալի կդառնայ: Ինչո՞ւ: Որովհետև մեր երկրում չկայ արդիւնաբերական կապիտալ, որ կարելի լինէր սօցիալիզացիայի ենթարկել և որի միջոցով հնարաւոր լինէր հիմնապէս բարելաւել, բարձրացնել աշխատաւորութեան տնտեսական վիճակը ու ստեղծել իսկապէս սօցիալիստական կարգեր: Տնտեսական տեսակէտով մենք առնւազը մէկ-երկու դար լեւտ ենք մընացել ժամանակակից Անգլիայից:

Մեր երկիրը ոչ միայն զուրկ է սօցիալիստական տնտեսակարգի գլխաւոր նախապայմանից՝ արդիւնաբերական կապիտալից, այլ նա չունի նոյն իսկ բաւականաչափ դրամագլուխ, որպէսզի իր սեփական միջոցներով վերականգնի աւերւած տնտեսութիւնները, սարքի կանգեցնի հարիւր հազարաւոր դաղթականներին, որոնք՝ թալանւած ու անօթի՝ սպասում են այն երջա-

նիկ օրւան, երբ հնարաւորութիւն կստանան վերադառնալ իրենց բնակավայրերը: Եւ որպէսզի կարելի լինի այդ ընչազուրկ գիւղացիական մասսաները վերաբնակեցնել իրենց տեղերում և ստեղծել նրանց համար տնտեսութիւն, պէտք է ամենից առաջ ունենալ մեծ դրամագլուխ:

Եթէ Հայաստանում լինի «սովէտական» կոչւած բօլշևիկեան իշխանութիւն, որը իբր թէ պիտի ստեղծէ անյապաղ «սօցիալիստական դրախտ», ինչ միջոցներով նա պիտի կարողանայ լուծել մեր երկրի ամենացաւոտ հարցերից մէկը — գաղթականական հարցը: Ո՞վ է տալու հայ բօլշևիկներին այն հսկայական դրամագլուխը, որով նրանք կարողանան պահել գաղթականներին, որքերին, հնարաւորութեան դէպքում, տեղափոխել իրենց բնակավայրերն և վերականգնել նրանց աւերւած տնտեսութիւնը: Ո՞րտեղից պիտի գտնեն մեր տնարոյս բօլշևիկներն այն մեծ կապիտալը, որով նրանք ի վիճակի լինեն ձեռք բերել մեր քայքայւած գիւղացիութեան համար լծկաններ, գիւղատնտեսական գործիքներ և այլն: Արդէն ամերիկական յանձնախումբը, որ եկել էր մեծ գումարով Ալէքսանդրապօլի շրջանը հայ գիւղացիներին համար լծկաններ գնելու համար, բօլշևիկեան խլրտումներէից յետոյ մեկնել է Հայաստանի սահմաններից, յայտնելով որ լծկաններ չի գնի, որովհետև չի կամենում, որ այդ լծկաններն ընկնեն բօլշևիկներին ձեռքը:

Որտեղից պիտի ստանան հայ բօլշևիկ կոչւածները այն խոշոր կապիտալը, որով կարելի լինի կարգի բերել մեր քայքայւած հաղորդակցութեան միջոցները, մեզ պէտք են շոգեկառքեր, վագօններ, անտոմօբիլներ, ուլսներ և այլն, մեզ պէտք են այդ բոլորը ոչ միայն եղած ճանապարհները վերականգնելու և բաւարար վիճակի մէջ դնելու համար. այլ մեզ պէտք են այդ բոլորը նոր երկաթուղիներ շինելու, նոր ճանապարհներ անցկացնելու համար:

Առանց հաղորդակցութեան միջոցների բարելաւման անհնար պիտի լինի վերաշինել մեր աւերւած երկիրը, մեր քայքայւած տնտեսութիւնները:

Բօլշևիկները պիտի խարեն ձեզ ասելով, թէ ամեն ինչ, որ պէտք է հայ ժողովրդին և Հայաստանին, կարող է տալ և կտայ Ռուսաստանը: Բայց բօլշևիկեան Ռուսաստանը, եթէ ի վիճակի չի նէր որևէ բան սեզ տալու, ամենից առաջ իր հիւանդ գլխի ճաքը պիտի տեսնէր: Մենք գիտենք, որ բօլշևիկեան Ռուսաստանը

նոյնքան կարօտ է բուժման և խնամքի, որքան և Հայաստանը: Նա ոչ միայն չի կարող տալ մեզ արատադրութեան միջոցներ, այլ և հաց, որով այնքան հարուստ էր նա առաջ և որի պակասութիւնից այնքան նա տառապում է այսօր: Մենք գիտենք, որ բօլշևիկեան Ռուսաստանը սովից է մեռնում այսօր:

Սպասել օգնութիւն մի, թէկուզ, շատ ընդարձակաձաւալ պետութիւնից, որ ինքը դրսի օգնութեան աղաղակող կարիք է զգում, նշանակում է ապրել ցնորքներով կամ միամիտներին ու կոյրերին խարելու համար ստել անամօթաբար:

Բօլշևիկեան Ռուսաստանը ուրիշ երկրներին միայն մի բան ունի տալու—իր վարակիչ թոյնը, իր ախտաւոր մտայնութիւնը, իր ազգակործան ցնորքը, իր վիժած սօցիալական փորձերը: Եւ այս բոլորից արեան, սովի և համաճարակ հիւանդութեանց մահասարսուռ հոտն է փչում: Այս բոլորը մեզ խոստանում է կատարեալ բնաջնջում:

Եթէ բօլշևիկեան Ռուսաստանից բօլշևիկեան Հայաստանը ոչինչ չպիտի կարողանայ ստանալ, թերևս լինի մէկ ուրիշ երկիր, որ ընդառաջ դնայ մեր մանկամիտ սօցիալիստական փրկիչներին, հայ բօլշևիկներին: Կապիտալիստական բոլոր երկիրներն համար բօլշևիկը հաւասարազօր է ժանդախտին: Այն երկիրը, որ բռնւած է այդ սարսափելի հիւանդութեամբ, անմիջապէս կտրոււմ է ամբողջ աշխարհից, որպէսզի չկարողանայ վարակել ուրիշ առողջ երկիրները: Այդպէս վարւեցին Ռուսաստանի հետ, այդպէս էլ անկասկած կվարեն Հայաստանի հետ:

Այն միակ կապիտալիստական հզօր պետութիւնը, որ իր առատ օգնութեամբ փրկեց մեզ սովից, նա ևս պիտի դադարի Հայաստան որևէ մթերք ուղարկելուց: Բօլշևիկեան անկարգութեանց ուրւակա՛նն անգամ ստիպեց Ամերիկայի ներկայացուցիչներին շտապել թողնելու մեր երկրի սահմանները: Երևակայում էք, թէ ինչ պիտի լինէր, երբ իրօք այստեղ բօլշևիկեան յեղաշրջում կտատարէր: Այլևս ոչ մի ամերիկացի չէր մնայ այստեղ և ոչ մի փութ ալիւր չպիտի գար: Ողորմելի բօլշևիկ կօմիսարները կարծել են, թէ ապահովում են իրօք Հայաստանի հացը, երբ բռնի ուժով ստորագրութիւն են վերցրել Ալէքսանդրապօլում մեր երկրից հեւացող ամերիկացի պաշտօնեաներից ու տիկիներէրից, հաւատացել են կամ կամեցել են հաւատացնել, թէ Ամերիկան պիտի շարունակէ հաց ուղարկել Հայաստանին, եթէ նոյնիսկ բօլշևիկեան իշխանութիւն լինի Հայաստանում:

Զգիտես թնչ կայ այստեղ աւելի—միամտութիւն թէ նենգամիտ խուժանավարութիւն, իրենք են յիմար թէ ուրիշներին են կամենում յիմարացնել, խարել:

Պէտք է մանուկ լինել շհասկանալու համար, թէ մի ստորագաս պաշտօնեայի ստորագրութիւնը այնպիսի խոստման տակ, որի տալը նրա լիազօրութիւնից շատ վեր է, ոչ մի արժէք չունի իր բարձր իշխանութեան համար: Այդպիսի ստորագրութիւնից, այն էլ սպանալիցի տակ տրւած, ոչ մի պարտաւորութիւն չի կարող ծագել:

Այսպիսով բալլեիկեան իշխանութիւնը մեր երկրում ոչ միայն անխուսափելիօրէն մահացու հարւած պիտի հասցնէ մեր ժողովրդի տնտեսութեան, այլ և պիտի զրկէ մեր ժողովուրդը և այն հացից, որ նա ստանում էր մինչև այսօր Ամերիկայից:

Այս կլինի տնտեսական անմիջական հետևանքը բալլեիկեան «սօցիալիստական» աւանտիւրայի Հայաստանում: Իսկ թէ թնչ կլինեն մի այդպիսի յանցաւոր աւանտիւրայի սօցիալական և քաղաքական հետևանքները, դրա մասին յաջորդ գլուխներում:

VII

ԲՕԼՇԵՒԻԶՄԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՀԵՏԵԻԱՆՔՆԵՐԸ

Սօցիալիստական յեղաշրջում նշանակում է ընդհանուր սեփականազրկում յօգուտ պետութեան կամ համայնքի: Ոչ միայն արտադրութեան միջոցները, այլ և տները, խանութները, ապրանքները և ամբողջ մասնաւոր սեփականութիւնը պիտի դառնայ պետական կամ համայնական սեփականութիւն: Դասակարգերը պիտի վերացեն, և ամբողջ ժողովուրդը պիտի հաւաստրւի սօցիալապէս, կազմելով աշխատաւորական մի բանակ: Բոլորի աշխատանքի արդիւնքը պիտի պատկանէ պետութեան կամ համայնքին, և ամեն մի քաղաքացի աշխատաւոր իր վարձը պիտի ստանայ պետութիւնից կամ համայնքից:

Մենք տեսանք, որ մի այդպիսի յեղաշրջում ներկայումս Հայաստանում տնտեսական տեսակէտով ոչ միայն չի կարող աւել որևէ դրական արդիւնք, այլ ընդհակառակը կունենայ ամենավատթար հետևանքները: Մեր ժողովրդի աշխատանքի արդիւնաւէտութեան աստիճանը այնքան է ցածր, մեր ժողովրդի արտադրութեան միջոցներն այնքան են պրիմիտիւ, նախնական, որ նա չի կարող որևէ բան շահել համայնացումից, սօցիալիզացիայից: Ոչ մի պետական իշխանութիւն ի վիճակի չէ, վերևից հրամաններ արձակելով, հիմնովին շրջել մի ամբողջ ժողովրդի տնտե-

սական կեանքը և բոլորովին նոր տնտեսակարգ ստեղծել-
եթէ այդ չի բղխում երկրի տնտեսական դարգացման ներքին
անհրաժեշտութիւնից:

Տնտեսական աշխարհն ունի իր սեփական օրէնքները և
իր ներքին անխուսափելի ընթացքը: Բռնութիւնը, թէկուզ այդ
բռնութիւնը կատարւի պետական իշխանութեան միջոցով, ի վի-
ճակի չէ տևականօրէն և հիմնականօրէն շեղելու տնտեսութիւնը
իր բնականոն զարգացման ուղիից: Նահապետական տնտե-
սութեամբ ապրող ժողովուրդը չի կարող մի անգամից թռչել-
հասնել սօցիալիստական տնտեսութեան՝ առանց անցնելու կա-
պիտալիստական խոշոր տնտեսութեան բովից:

Մի ժամանակ Ռուսաստանում նարօդնիկներն էին, որ ու-
նէին այն միամիտ հաւատը, թէ այդ կարելի է: Բայց այժմ նը-
րանց ժառանգորդ ոուս էսէրներն անգամ հրաժարւել են այդպի-
սի խաղ մտքերից: Եւ միայն բօլշևիկներն են, որ մարքսիզմից
յետ նահանջելով՝ իւրացրել են նարօդնիկների հնամաշ գաղա-
փարները և ծախում են աշխարհին որպէս նոր մտքեր:

Ռուսաստանի «սօցիալիստական» յեղաշրջման փորձն ակն-
յայտօրէն ցոյց տւեց, որ սօցիալիզացիայի վաղաժամ իրագոր-
ծումը յետ է մղում երկրի տնտեսութիւնը դէպի նախնական
ձեւերը և ընդհանուր քայքայում առաջացնում:

Մի այդպիսի փորձ Հայաստանում անհամեմատ աւելի ա-
ղէտաւոր հետևանքներ պիտի տայ անտարակուսելիօրէն:

Մենք վերլուծեցինք սօցիալիստական յեղաշրջման փոր-
ձի տնտեսական հետևանքներն արդի Հայաստանում: Այժմ ան-
ցնենք սօցիալական և քաղաքական հետևանքներին:

Մեր երկրում չկան խոշոր արդիւնաբերական դասակարգեր.
կան սպեկուլիանտներ, վաշխառուներ և առևտրականներ:

Սպեկուլիացիան և սպեկուլեանտները ծնունդ են արտա-
կարգ ժամանակի և արտակարգ պայմանների: Համաշխարհային
պատերազմի հետևանքով անհրաժեշտ մթերքների և ապրանքնե-
րի արտադրութիւնը շափաղանց պակասել է: Չափազանց դժու-
րացել է նաև փոխադրութեան դործը: Փշացել են նաւերը, փշացել
են երկաթուղիները, պակասել են ձիերը, անասունները: Այդ
բոլորի վերականգնումը պահանջում է երկար ժամանակ: Տաս-
նեակ միլիոնաւոր մարդիկ տարիներ շարունակ ոչինչ չեն ար-
տադրել, այլ միայն սպառել են: Մթերքների և ապրանքների
այն վիթխարի պաշարը, որ ստեղծւել էր երկար ժամանակի ան-

գուլ աշխատանքով ամբողջ աշխարհում, այլևս չկայ: Մինչդեռ պահանջը չի նւազել, իսկ առաջարկը պակասել է շատ մեծ չափով: Ամենուրեք զգացում է մթերքների, ապրանքների այնպիսի մեծ կարիք, որ մեծապէս նպաստում է գների բարձրացման: Այդ տեսակէտով Հայաստանը գտնւում է ամենազգրազգ պայմանների մէջ: Պահանջի և առաջարկի փոխյարաբերութիւնը անհամեմատ աւելի աննպաստ է այստեղ, քան մի որևէ այլ երկրում:

Այսպիսի արտակարգ պայմաններն անխուսափելիօրէն առաջ են բերում սպեկուլիացիան և սպեկուլիատիւ կապիտալը:

Ռուսաստանում բոլշեփկները որոշեցին արժատախիլ անել այդ երևոյթի, ոչնչացնել շարաշահների (սպեկուլիանտների) դասը: Ծիշտ է, նրանց յաջողւեց շատ և շատ սպեկուլիանտներ ոչնչացնել: Ֆիզիքապէս, շատերից խել նրանց դրամագլուխները, ապրանքները և դրկել սպեկուլիացիա անելու հնարաւորութիւնից, սակայն սպեկուլիացիան, որպէս անտեսական երևոյթ, շարիք, չվերացաւ: Որովհետև բոլշեփկների ձեռք առած միջոցների հետեանքով ազատ սպեկուլիացիան: դարձաւ միայն գաղտնի և աւելի հրէշաւոր: Սպեկուլիացիայով սկսեցին պարապել բոլոր նրանք, որ ապրուստի ուրիշ միջոց չունէին: Խոշոր սպեկուլիացիան վերացաւ, բայց մնաց և աճեց մանր, սօցիալապէս աւելի ծաւալուն սպեկուլիացիան, որ աւելի մեծ չարիք գտաւ ժողովրդի գլխին:

Սպեկուլիացիան մի առ ժամանակ կարելի է մեղմել, սպեկուլիանտներին կարելի է պատժելով զսպել: Բայց սպեկուլիացիան արժատախիլ անել հնարաւոր է միայն այն ժամանակ, երբ մթերքների, ապրանքների բացակայութիւնը կամ պակասութիւնը շուկայում կվերանայ բոլորովին: Այդ էր պատճառը, որ բոլշեփկներին չյաջողւեց Ռուսաստանում վերացնել սպեկուլիացիան և սպեկուլիանտների դասը, չնայելով նրանց ձեռք առած դրակոնական միջոցներին: Հարկաւ նոյնը պիտի լինի և Հայաստանում:

Վաշխառութիւնը և վաշխառու դասը նոյնպէս հիմնովին կարելի կլինի վերացնել միայն այն ժամանակ, երբ դրամի պակասութիւնից նեղւող աշխատաւոր մարդիկ հնարաւորութիւն կունենան վարկ ստանալու աւելի ձեռնտու պայմաններով, երբ ինքը պետութիւնն այնքան շատ ազատ դրամ կունենայ, որ ի վիճակի կլինի այդ վարկը տալու կարիք ունեցող աշխատաւոր-

ներին: Բօլշևիկեան իշխանութիւնը չի կարող այդքան դրամա-
զլուխ ստանալ երկրի ներսից, որպէսզի իլիճակի լինի բաւա-
րարել աշխատաւորութեան կարիքը դրամի նկատմամբ. բայց
նա չպիտի կարողանայ նաև դրամազլուխ ձեռք բերել դրսից,
օտար պետութիւններէջ այդ նպատակի համար: Ուրեմն վաշխա-
ռուներն էլ կմնան, թէև կարող է փոխել նրանց անձնական-
կողմը. հիրակոսը կթալանւի, կսպանւի, բայց վաշխատու կդառ-
նայ Մարկոսը՝ հիրակոսին թալանողը կամ սպանողը, ինչպէս
այդ մենք տեսնում ենք այսօր բօլշևիկեան Ռուսաստանում:

Իսկ նախքէ այժմ առևտրին ու առևտրականներին:

Առևտուրը ներկայումս, շնորհիւ ապրանքների շատ մեծ
պակասութեան և թղթադրամի արժէքի յարածուն անկման, առ-
հասարակ ստոցել է սպեկուլիատիւ բնոյթ: Դժուար է, և ես պի-
տի պնդեմ նոյնիսկ, անկարելի է ասել, թէ սրտեղ է վերջանում
առևտուրը և սրտեղ սկսում սպեկուլիացիան: Առևտրականն
այսօր գրեթէ նոյն սպեկուլիանտն է:

Ի՞նչ պիտի անի բօլշևիկեան իշխանութիւնը առևտրի և
առևտրականների նկատմամբ: Պիտի դրաւի առևտրականներից
նրանց բոլոր ապրանքներն ու խանութները և ինքը աշխատի
իր սեփական խանութներն ունենալ: Բայց նախ՝ մեր երկրում
մասնաւոր. մարդկանց մօտ եղած ապրանքների քանակը շատ
քիչ է: Այդ քիչ էլ որոշ. զգալի մասը պիտի անհետանայ կամ
հալւի ապրանքները գրաւելու և սովետական խանութ բանալու
ժամանակ, ինչպէս այդ եղաւ բօլշևիկեան Ռուսաստանում, — մի
բան, որից հազիւ թէ աւելի լաւ կատարւի մեղ մօտ առևտրի
նացիօնալիզացիան (ազգայնացում — պետականացումը): Մնացած
մասը վերջապէս պիտի երևան դայ բօլշևիկեան պիտական
խանութում և ծախւի, սպտուի շատ ու շատ կարճ ժամանակում:

Իսկ երբ ծախւեցաւ, վերջացաւ ապրանքը, սրտեղից և
ինչպէս մեր երկիրն ապրանք պիտի հասցնեն մեր տնարոյս
բօլշևիկները:

Բօլշևիկեան իշխանութիւնը չի ունենայ խոշոր դրամա-
զլուխ իր տրամադրութեան տակ, որպէս զի կարողանայ այդ
դրամազլխով ապրանք ձեռք բերել արտասահմանում: Իր գրաւած
ու ծախած ապրանքի գինն այնքան չնչին պիտի լինի, որ նրա-
նով անկարելի կլինի երկրի ապրանքային փոխանակութիւնը
կատարել բաւարար չափով ու եղանակով:

Ռուսաստանից չի կարելի ունենալ որևէ սպասելիք, նա

ինքն ապրանքների և դրամադրսի անհուն կարիք ունի: Կապի-
տալիստական արտասահմանը բոլշևիկեան իշխանութեան դրամ
չի տայ և չի վստահանայ:

Հետևաբար, մասնաւոր առևտուրը ոչնչացնելով, բոլշևիկ-
ներն իրենք էլ չպիտի կարողանան ապրանքներ հայթայթել
ժողովրդին: Եթէ պետութիւնը խափանում է մասնաւոր ձեռ-
նարկութիւնները և իր վրա է վերցնում տնտեսական շատ կա-
րևոր ֆունկցիաներ, ինչպէս, օրինակ, ապրանքների հայթհայ-
թումն և բաշխումը, այդ դէպքում նա ոչ թէ թեթևացնում է
աշխատաւոր ժողովրդի վիճակը, այլ, ընդհակառակը, շատ դժ-
ւարացնում: Որովհետև նա ի վիճակի չէ սահմանափակել ժողո-
վրդի պահանջը այն չափով, որ ինքը կարող է բաւարարել: Ժո-
ղովրդի պահանջը աղաղակող է և այնքան կենսական, որ նա
ամեն միջոցի կդիմէ, որպէսզի ապօրինի ճանապարհներով իր
կարիքին գոհացում տայ: Այդ հողի վրա է, որ ծագում է և
ծաղկում գաղտնի առևտուրը բոլշևիկեան Ռուսաստանում և ըն-
դունում հրէշային չափեր:

Նոյնն անտարակոյս պիտի լինի և մեզանում:

Ուրիշ խօսքով այն առևտրական դասը, որ գոյութիւն ունի
այժմ, կը վերանայ, ենթարկւելով էկսպրօպրիացիայի, սեփական-
նազրկման: Իսկ նրա տեղ հանդէս կգայ մի ուրիշ առևտրական
դաս, որը կտարբերւի առաջնից իբր անձնական կազմով միայն:
Եւ այդ դասի մեծամասնութիւնը կգոյանայ գողերից ու թալան-
չիներից գերազանցապէս: Այդ նոր դասը կլինի աւելի յանդուգն
անչափաւոր և աւելի չարաշահ:

Մեր գիւղացիութիւնը, որ կարողացել է վերջին տարիների
կռիւներից ու տեղահանութիւններից յետոյ պահպանել իր փոք-
րիկ նահապետական տնտեսութիւնը, բոլշևիկների օրով պիտի
զրկւի և այն սերմացւից, հացից, երկրագործական գործիքնե-
րից և լծկաններից, որ նա ստանում է այժմ կառավարութիւնից:
Որովհետև բոլշևիկները դրանցից և ոչ մէկը չպիտի կարողանան
դրսից բերել—ոչ Ռուսաստանից, ոչ էլ որևէ այլ պետութիւնից:

Մեր գաղթականները պիտի զրկւեն, բոլշևիկների իշխանու-
թեան ժամանակ այն բոլոր թէ պետական և թէ մանաւանդ ա-
մերիկեան նպաստներից, որ մինչև այժմ նրանք ստանում են:
Եւ նրանք կամ պէտք է սովամահ լինեն, կամ նորից պիտի
գաղթեն օտար երկրներ՝ իրենց գլխի ճարը տեսնելու համար:

Մեր ինտելիգենցիան, որ այնքան մեծ դժւարութիւններով

է գալիս Հայաստան, կամ այլևս չի վերադառնայ իր հայրենիքը
կամ, եթէ վերադարձել է, նորից կերթայ օտար երկիրներ: Որով-
հետև նա երբէք չպիտի կարողանայ տանել ազատ մտքի և ըս-
տեղծագործութեան այն խեղդող մթնոլորտը, որ միշտ և ամե-
նուրեք ստեղծում են իրենց շուրջը բօլշևիկները: Որովհետև
այնուհետ, ուր իշխում են բօլշևիկները, այլ ևս ոչ մի այլ հասա-
րակական հոսանք չի կարող գոյութիւն ունենալ. ով բօլշևիկ չէ,
նա ենթակայ է հալածանքի: Այսպէս է բօլշևիկեան Ռուսիայում,
այսպէս կլինի և մեզանում:

Մեր խոշոր կապիտալիստական դասը, որ ապրում է Հայ-
աստանի սահմաններից դուրս և որ իր կապիտալով կարող է
բեղմնաւորել, կենդանացնել մեր երկրի տնտեսական կեանքը,
միանգամայն պիտի հրաժարւի բօլշևիկեան Հայաստանից: Նա,
որ այսօր հագիւ է հաշտում դաշնակցական իշխանութեան հետ,
վաղը, եթէ բօլշևիկները տիրող դառնան, կփախչի հեռու, շատ
հեռու Հայաստանի սահմաններից:

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, որ բօլշևիկեան յեղաշրջումը
չի կարող խոստանալ մեր դժբախտ երկրին դրական հետևանք-
ներ նաև սօցիալական տեսակետով: Ի վիճակի չլինելով Հայաս-
տանի տնտեսական սիստեմի մէջ հիմնական բարեփոխութիւն
մտցնել նա չպիտի կարողանայ նաև հիմնովին փոխել մեր եր-
կրի սօցիալական յարաբերութիւնները, պիտի ձգտի ոչնչացնել
հին իշխող դասակարգերը միայն նրա համար, որ առաջ բերէ
նորերը, որոնք հներից կը տարբերւեն իրենց անձնական կազ-
մով, բայց կը լինեն շատ աւելի մեծ չարիք աշխատաւոր ժողո-
վրդի դիւին, քան անգամ հները:

Գանջ այժմ քաղաքական հետևանքներին:

VIII

ԲՕԼՇԵՒԻՉՄԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔՆԵՐԸ

Հայաստանը գտնւում է այն մեծ ճանապարհների վրա,
որոնք տանում են Եւրօպայից դէպի Ասիա, դէպի Մերձաւոր և
Միջին Արևելք: Իր ռազմական դիրքով նա իշխում է ամբողջ
Փոքր Ասիայի վրա:

Այն մեծ պետութիւնը, որի ազդեցութեան շրջանի մէջ
կընկնի Հայաստանը, ի վիճակի կլինի սպառնալու Անգլիայի
ամենակենսական շահերին, ամենախոցելի կէտերին՝ Սուէզի ջը-
անցքին ու Եգիպտոսին, Միջագետքին ու Պարսկաստանին և,
որը ամենակարեւորն է, Հնդկաստանին:

Հին, ցարերի Ռուսաստանն այդ տեսակէտով եղել է Անգլիայի ամենաոխերիմ ու վտանգաւոր թշնամին, բայց 1907—1917 թ. թ. շրջանից, երբ մի աւելի հզօր թշնամու՝ Գերմանիայի սպառնալիքի տակ՝ անգլոօրուս հակամարտութիւնը կրօցրից ժամանակաւորապէս իր սրութիւնը և վերածւեց անգլօ-օրուս համաձայնութեան:

Կնքելով ռազմական ու քաղաքական դաշն Ռուսաստանի հետ և պատերազմի բռնելով Գերմանիայի հետ, Անգլիան սակայն երբէք չմոռացաւ իր շահերն Արևելքում և ամեն ջանք թափեց, որ համաշխարհային պատերազմից իր ախոյեան Ռուսաստանը դուրս չզայ դօրացած: Ժամանակը հասած չէ տակաւին ճշտելու հանգամանօրէն այն բաղդորոշ դերը, որ Անգլիան կատարեց այդ ուղղութեամբ Ռուսաստանի քաղաքական կեանքում, պատերազմի սկիզբից մինչև այսօր: Բայց մի բան անտարակուսելի է թւում այժմ իսկ—այն է, որ ստանց Անգլիայի «օգնութեան» հազիւ թէ Ռուսաստանն ընկնէր իր ներկայ ողբալի վիճակի մէջ:

Բօլշևիկեան Ռուսաստանի այսօրւայ կոիւր Անգլիայի դէմ ոչ թէ մի նոր երևոյթ է (բաղխում համաշխարհային պրօլետարիատի, որ իբր թէ ուս բօլշևիկներն են ներկայացնում, և համաշխարհային իմպերիալիզմի միջև, ինչպէս շատ միամիտներ կարծում են և մեզանում), այլ մի շատ հին իրողութիւն: Եւ այդ իրողութիւնն ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ռուսական իմպերիալիզմի և անգլիական իմպերիալիզմի հակամարտութիւնը: Ուրիշ խօսքով, բօլշևիկեան Ռուսաստանը շարունակում է ցարերի վաղեմի քաղաքականութիւնը Անգլիայի դէմ: Այն տարբերութեամբ միայն, որ ներկայումս դերերը փոխւած են: Առաջ Անգլիան էր որ թե ու թիկունք էր տալիս մեռնող թիւրքիային, պաշտպանում այն՝ ռուսական իմպերիալիզմի հարածներին ու դաւերին: Իսկ այսօր բօլշևիկեան Ռուսաստանն է, որ ձգտում է պահպանել մահւան դատապօրտւած տաճկական կայսրութիւնը և վերջինիս ոյժ տալու միջոցով՝ աշխատում է ի դերև հանել Անգլիայի իմպերիալիստական ծրագրները Արևելքում:

Այսպիսով բօլշևիկեան Ռուսաստանը, որ իր ազգային կըրօիւր Անգլիայի դէմ քօղարկում է ինչ որ «համաշխարհային», և «պրօլետարական» Ֆրազներով ու նշանաբաններով, իրօք իր հերթին իմպերիալիստական մի պայքար է մղում անգլիական իմպերիալիզմի դէմ: Ռուսական բօլշևիզմը այսօր ռուսական ու-

ժասպառ ու ջախջախւած իմպերիալիզմի մի նոր ձևն է, որով նա կամենում է խաբել, մոլորեցնել իր և օտար ժողովրդական զանգւածները՝ աւելի յաջողութեամբ հետապնդել կարենալու համար իր մութ նպատակները:

Ազգերի և պետութեանց պատմութիւններն իրենց ներքին տրամաբանութիւնն, իրենց ներքին մղումներն ունեն: Խելագար են այն մարդիկ և խմբակցութիւնները, որոնք իրենց ողորմելի ոյժով և ցանկութիւններով կամենում են շրջել պատմութեան անիւը և տիրաբար ազդել իրենց ազդի պատմական ընթացքի վրա: Իշխանաւորները չեն որ իրենց քմահաճոյքով որոշում են իրենց ազգի ու պետութեան քաղաքական ուղին, այլ երկրի աշխարհազրական դիրքը, նրա տնտեսական վիճակն ու պահանջները, ժողովրդի առանձնայատկութիւններն ու հոգեբանութիւնը, որ դարձնւել է դարերի ընթացքում, նրա կուլտուրայի և տեխնիկայի աստիճանը և մի շարք այլ առարկայական պայմանները: Ահա այս ազդակներն են, որ իրենց տիրական դրոշմն են դնում այն բոլոր անհատների քաղաքականութեան վրա, որոնք ցնորական յանդգնութիւնն ունեն իրենց սեփական քրմահաճոյքով ու գաղափարներով դուրս գալու իրենց պետութեան և ազգերի պատմութեան կենսական շահերի ու պահանջների դէմ:

Եթէ էենինն ու իր համախոհները հրապարակ եկան թերևս շատ տարբեր ձգտումներով ու նպատակներով, քան այն, որ նրանք հետապնդում են այսօր, այժմ արդէն պարզ է միանգամայն, որ ոչ թէ նրանք են հարկադրել Ռուսաստանը որդեգրելու իրենց «համաշխարհային», «սօցիալիստական», «բարձր» նպատակները, այլ ընդհակառակը, Ռուսաստանն է, որ ստիպել է նրանց «սօցիալիստական» նպատակների մէջ դնել բոլորովին այլ բովանդակութիւն, սուսական ազգային իմպերիալիստական բովանդակութիւն:

Ռուսաստանի պատմութիւնը այսօր բոլշևիկների ձեռքով է ձգտում իրագործել իր ազգային նպատակները:

Նկատի ունենալով Ռուսաստանի ներքին տնտեսական կատասարօֆիկ վիճակը և նրա միանգամայն խախուած միջազգային դիրքը, կարելի է անվերապահօրէն պնդել, որ Ռուսաստանի ներկայ մղումը դէպի Արևելք ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ յուսահատական ջգածութիւն, որ բղխում է կաաարեսու անզօրու

թիւնից՝ խոցելու իր ամենամեծ ախոյեանին՝ Անգլիային։
 Անգլիան, իր իմպերիալիստական մեծ ծրագրներէ իրագործուին անպայմանօրէն ապահովելու համար, հրամայական պէտք ունի ստեղծելու Հայաստանը, մի անգամ ընդմիջտ ազատելու այն՝ ուսական լուծից ու սոնձգութիւններից և իր ազդեցութեան շրջանի մէջ զցելու այն։ Անգլիական տեսակէտով Հայաստանը վստահելի կլինի միայն այն ժամանակ, երբ հետու կլինի ուսական ազդեցութիւններից ու դուրսից։ Աւելին. նա պէտք է լինի հակառուսական։ Այլապէս նա միշտ կասկածի տակ կմնայ։ Այդ պարագային Անգլիան միշտ ի վիճակի կլինի դժարութիւններ և անախորժութիւններ ստանառելու Հայաստանին։ Ռուսական ամեն մի միջամտութիւն հայկական գործերին, հայկական ամեն մի հակում դէպի ուսաները՝ անխուսափելիօրէն կործանարար կերպով պիտի անդրադառնայ Հայաստանի քաղաքական բաղդի վրա։

Գնահատութեան ամենելով միջազգային ոյժերի փոխ-յարաբերութիւնն ու զօրութիւնը ներկայումս, առանց որեէ տատանումի մենք մի անգամ ընդմիջտ պիտի պարզենք մեզ համար, որ մեր քաղաքական բաղդի վերջնական որոշումը գերազանցապէս, եթէ չասեմ բացառապէս, կախած է Անգլիայից։ Ռուսաստանի դերը Մերձաւոր Արևելքում և մեծնաւորապէս Հայաստանում վերջացած պէտք է համարել։ Անգլիան կաշկանդել շրջաթայել է Հիւսիսի մեծ պետութիւնն այնպէս, որ նա երկար ժամանակ չաիտի կարողանայ այլևս որեէ կշիռ ու ձայն ունենալ Արևելքում։ Անգլիայի արեւելեան քաղաքականութեան գլխաւոր նպատակների մէկն էլ այս պահիս ան է, որ Ռուսաստանը թէ ազժապէս և թէ քաղաքականապէս սոնձահաբւի առմիջտ և այլևս միանգամայն անվտար դառնայ Անգլիայի համար։ Այդ նպատակի համար է, որ նա ստեղծում է Մերձքալթեան պետութիւններ, հզօր Լեհաստան, Սևկայնա, անդրկովկասեան ու թերեւ և կովկասեան պետութիւններ։ Այդ նպատակի համար է, որ Ռուսաստանը ուժասպառ է արւում։

Բայց Ռուսաստանն այսպէս թէ այնպէս մի մեծ պետութիւն է, որը ապագային կարող է վերստին դառնալ մի անարկու, սպառնական ոյժ Անգլիայի հանդէպ։

Եւ այսօրւայ վիճակը չէ որ մտահոգիչ է Անգլիայի համար, այլ վաղւանը։

Պէտք է կանխել գեպերը, պէտք է նախատեսել միջազ-

գային ոյժերի վտանգաւոր դասաւորումները և համադաստասխան նախազգուշական միջոցներ ձեռք առնել այժմէն իսկ: Այս է, որ ստիպում է անգլիական հեռատես քաղաքագէտներին մի այնպիսի հաշտութիւն կնքել Անգլիայի համար վտանգաւոր ոյժերի հետ, որպէսզի ստեղծւեն, աճեն ու զօրանան այն ոյժերը, որոնց միջոցով հնարաւոր լինի պահպանել քաղաքական հաւասարակշռութիւնը ապագայում:

Երեք մեծ վտանգաւոր ոյժեր կան, որ անխուսափելիօրէն պիտի դառնան Անգլիայի համար մի անխորտակելի վտանգ, եթէ թոյլ տրւի որ նրանք ժիւնան, եթէ այժմէն իսկ նրանց միացման դէմ պատւարներ չկառուցւին: Այդ ոյժերն են՝ Գերմանիան, Ռուսաստանն և Թիւրքիան:

Այս երեք ոյժերի միացումը անկարելի, կամ գէթ անմիտս դարձնելու համար՝ Անգլիան ամեն ճիգ է թափում մի կողմից՝ ուժասպառ անելու երեք պետութիւնները թէ ռազմապէս, թէ տնտեսապէս և թէ քաղաքանապէս, միւս կողմից՝ շղթայելու նրանց նոր ազգային պետութեանց երկաթէ օղակով, որը ի վիճակի լինի կասեցնելու ամեն մի քաղաքական վտանգ:

Գերմանիան արդէն օղակած է այդպիսի պետութեանց շղթայով—Չեխո-Սլաւիա, Ռումանիա, Ռւկրայնա, Լեհաստան, Լիտվա, Լատվիա, Էստօնիա:

Ռուսաստանը շղթայում է Չինլանդիայով, Էստօնիայով, Լատվիայով, Լիտվայով, Լեհաստանով, Ռւկրայնայով, Ռումանիայով, իսկ հարաւում անդրկովկասեան ու թերևս կովկասեան նոր պետութիւններով:

Տաճկաստանը շղթայում է Արաբիայով, Միջագետքով, Միւրայով, Յունաստանով, Հայաստանով, հաւանաբար Բիւրգաստանով և վերջապէս մի շարք եւրոպական գաղութներով—Ճրանսիական Կիլիկիայով, Իտալական Ադալիայով, փաստօրէն անգլիական Պոլսով ու նեղուցներով:

Այս քաղաքական հոյակապ կառուցւացքը արհեստական չէ բնաւ, այլ հիմնուած է, մի քանի ոչ էական շեղումներով, ազգային առողջ և կենսունակ սկզբունքի վրա: Նորակազմ բոլոր պետութիւններն էլ գերազանցապէս ազգային պետութիւններ են և բոլոր տեսակներն ունեն զարգանալու և զօրանալու: Այդ պետութիւններն են որ բաժանում են այսօր Գերմանիան Ռուսաստանից, Ռուսաստանը՝ Տաճկաստանից:

Հայաստանը այդ շղթայի օղակներից մէկն է, որ բաժա-

նում է և բաժանելու է Ռուսաստանը Տաճկաստանից: Դաշնակից պետութեանց և առանձապէս Անգլիայի համար, որ ստեղծում են Հայաստանը, հայկական պետութիւնը այն չափով արժէք կունենայ, որ չսփով վերջինս հակում չի ունենայ ոչ դէպի Տաճկաստանը, ոչ էլ դէպի Ռուսաստանը:

Երբէք չպէտք է մոռանալ, որ Հայաստանը չի ստեղծուում յաճուն արդարութեան կամ մարդասիրութեան, այլ միմիայն քաղաքական նպատակներով: Իսկ այդ քաղաքական նպատակն է ծառայել իրրև սլատնէշ Ռուսաստանի և Տաճկաստանի կամ համառուսական և համիսլամական շարժման միջև:

Այդ պատճառով Հայաստանը մի անգամ ընդմիշտ պէտք է դադարի գործիք լինելուց Ռուսաստանի ձեռքում: Ռուսական որ և է ազդեցութիւն չպէտք է լինի այլևս Հայաստանի մէջ և Հայաստանի վրա:

Քաղաքական այն իւրայատուկ պայմաններում, որոնց մէջ կառուցուում է հայկական պետութիւնը, միջազգային ոյժերի փոխայարաբերութեան այն շրջանում, երբ վերջնականապէս ձևաւորուում է Հայաստանի քաղաքական բաղդը, ոչինչ չկայ աւելի մնասակար և, ես կասեմ նոյնիսկ, կործանարար հայ ժողովրդի համար, քան այն կոյր և սարկամիտ ուսասիրութիւնը, որ այս կամ այն ձևով երևան է գալիս մեր քաղաքական կեանքում:

Վերջին երկու տասնեակ տարիների ընթացքում մեր բոլոր քաղաքական սխալների, սայթաքումների և յուսախաբութիւնների գլխաւոր պատճառը եղել է մեր ազգային մոլեգին ուսասիրութիւնը և ուսական օրինատացիան, որ ահագին մնասներ է տւել մեզ. անգամ վերջին երկու տարիների մեր անկախ գոյութեան ժամանակ:

Եւ եթէ Վրաստանն ու Ադրբէջանը, որոնց միջազգային դրութիւնը մեզանից շատ աւելի խախուտ և աննպաստ էր, կարողացան քաղաքական խոշոր նւաճումներ անել և մեզանից շատ աւելի ամրացնել իրենց դիրքը, դրա գլխաւոր պատճառներից մէկն էլ այն էր, որ նրանք հակառուսական օրինատացիա ունէին, — մի բան, որ միանգամայն համապատասխանում էր դաշնակիցների և առանձապէս Անգլիայի շահերին:

Մինչդեռ Հայաստանը կուրօրէն շարունակում էր իր ուսասիրական քաղաքականութիւնը, որ մեծամեծ կասկածներ էր յարուցանում Անգլիայի դեկավար շրջաններում: Դրանից առաջ էր

գալիս այն անվստահութիւնը, որ ունէր Անգլիան դէպի մեր պետութիւնը: Մեր տրամադրութիւններն ու հրապարակային արտայայտութիւններն այնպէս էին, որ ակամայօրէն տարակուսանք էին յարուցում դրսի աշխարհում, թէ մենք իրօք ձգտում ենք որեւէ ձևով միանալ կրկին Ռուսաստանին: Ռուսական շորշոփը չէր անցել մեր վրայից, մենք բոլորս էլ հիւանդ էինք Ռուսական հիւանդութեամբ, մեր ազգային մտայնութիւնը կարծես անգոր էր թօթափել իր Ռուսական հովերը, մեր ազգային կամքը չէր գտնում իր մէջ բաւականաչափ վճռականութիւն մի անգամ ընդմիջտ կտրելու մեր յոյսերը, մեր կապերը Ռուսաստանից:

Այդ բոլորն առաջ էր գալիս մասամբ այն բանից, որ հարիւր տարւայ Ռուսական տիրապետութիւնը շատ ուժեղ դրոշմ է դրել մեր հոգու վրա: Մասամբ էլ այն բանից, որ մինչև այսօր էլ մենք մեզ պարզ հաշիւ չենք տալիս, թէ ինչ հսկայական յեղաշրջումներ են կատարւել միջազգային ոյժերի փոխարարբերութեանց մէջ, թէ պարտւած, քայքայւած, բաժան բաժան եղած Ռուսաստանը այլևս ոչ մի դրական դեր չունի կատարելու Մերձաւոր Արևելքում, թէ Հայաստանի բազմը տնօրինողների շարքից դուրս է շարտւած Ռուսաստանը, եթէ չասեմ առմիշտ, գէթ շատ և շատ երկար ժամանակով:

Միւս կողմից մենք կարծես տակաւին պարզօրէն չենք գիտակցում, որ երկրագնդի այն մասի վրա, ուր գտնւում է Հայաստանը, Անգլիային է վիճակւած վճռական խօսք ասել ի վերջոյ, և որ մեր քաղաքական ապագան կախւած է աշխարհիս այդ հզօրագոյն պետութիւնից:

Մեզ համար պարզ պիտի լինի բացարձակօրէն, որ եթէ կա, այսօր մի մեծ պետութիւն, որը կամենում է և շահ ունի ազատ ու անկախ հայկական պետութիւն ստեղծել, Անգլիան է դա:

Ռուսաստանը միշտ ձգտել է կլանել Հայաստանը, ձեռք բերել մեր երկիրը առանց հայերի: Այդպէս է եղել ցարական հզօր Ռուսաստանը, այդպէս է այսօր և բօլշևիկեան ուժասպառ Ռուսաստանը:

Ռուս բօլշևիկները, իսկ նրանց յետևից նաև հայ սարկահոգի բօլշևիկները կամենում են Հայաստանը ենթարկել նորէն Ռուսաստանի ազդեցութեան: Այդ անելով՝ նրանք բնաւ չեն մտածում հայ ժողովրդի բարօրութեան մասին, այլ ընդհակա-

ուակը, նրանք դաշն են կապում հայ ժողովրդի երգւեալ թշնա-
մինքրի՝ թուրք տաճիկներէ հետ, որպէսզի հայ ժողովրդի դիակի-
վրայով միանան թուրք ազգայնականներէ հետ. և նրանց միջոցով
ամբապնդեն Ռուսաստանի դիրքը հանդէպ Անգլիայի:

Ռուս բօլշեիկները ձգտում են իրենց հայրենադաւ հայ ըն-
կերներէ միջոցով հայ ժողովրդի բաղդի հետ խաղալ այնպէս,
ինչպէս սովոր էին խաղալ ռուս ցարերը: Փոխել են ժամանակ-
ները, փոխել են պայմանները, փոխել են նշանաբանները,
հագուստները, գոյները, բայց ուսական հայաջինջ ոգին մնում
է անսասան: Նրա մահահոտ շունչը նորէն զգացւում է մեր հո-
րիզոնների տակ այս ծանր օրերին:—

Եւ նրանք, որ ձգտում են պէպի կեանք, դէպի
ազատութիւն, դէպի անկախութիւն, պիտի ըմբռնեն-
վերջապէս, որ բօլշեիկեան Ռուսաստանը կատարելապէս անզօր
է սնօրինելու Հայաստանի բաղդը և որ մեր ճակատագիրը կապել թէ-
կուզ ժամանակաւորապէս, մահւան դատապարտւած նրա քաղա-
քական սիստեմի և իմպերիալիզմի հետ, նշանակում է քարոթ-
վրա դնել մեր դատը, մեր ազգի ամբողջ ապագան... >

ԲՕԼՇԵԻԻԿԵԱՆ ԱԻԱՆՏԻԻՐԱՆ ԷԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Չափազանց բնորոշ են բօլշեիկների համար այն խօսքերը,
որ Մօսկւայի արտաքին գործոց կօմիսար Չիչերինը նորերս սւղ-
ղել էր Անգլիայի արտ. գոր. նախարարին իր վերջին նօտայի
մէջ: «Մենք պատրաստ ենք յարգել Անգլիայի շահերը կովկա-
սում»,—ասում էր Չիչերինը: Ուրիշ խօսքով՝ բօլշեիկները, որանք
իրենց կօմմունիստներ, սօցիալիստներ են համարում և երեք
տարի առաջ այնքան աղմուկ հանեցին, անվերապահօրէն ու կա-
տաղիօրէն պաշտպանելով ազգերի ինքնորոշման բացարձակ ի-
րաւունքը և «առանց աննեկսիայի և կօնտրիբուցիայի» սկզբուն-
քը, այսօր պատրաստ են առևտուր անել անգլիացիների հետ
ի հաշիւ կովկասեան ազգերի:

Մա մի աւելորդ ապացոյց է, թէ բօլշեիզմի անւան տակ
իրօք թագնւած է ուսական իմպերիալիզմը, որ չարաչար
պարտւելով անգլիական իմպերիալիզմից, աւելի ձեռնտու պայ-
մաններով հաշտութիւն կնքելու համար վերջինիս հետ՝ կամենում
է ծախել իր «պատմական» իրաւունքները ռուս ցարերի նւաճած
ազգերի նկատմամբ, որոնք այնքան մեծ զսհարերութիւններով
հազիւ են կարողացել աղաւուել ուսական անարգ լուծից:

Բօլշևիկները պատրաստ են յարգել ոչ թէ ինքնորոշուող ազգերի իրաւունքները կովկասում, այլ Անգլիայի շահերը կովկասում: Աւելի պերճախօս խոստովանութիւն չէր կարող լինել նրանց կողմից:

Սակայն, եթէ այսպէս թէ այնպէս կարելի է դեռ ըմբռնել ուռն բօլշևիկների այս քաղաքականութիւնը մանր ազգերի հանդէպ, որ, ճիշտ է, ոչ մի առնչութիւն չունի սօցիալիզմի և սօցիալիստական սկզբունքների հետ, բայց թելադրոււմ է որսական հայրենասիրութիւնից, — ապա ինչպէս բացատրել հայ բօլշևիկների ազգակործան ընթացքը: Եւ իրաւ. մինչ ոռն բօլշևիկները պատրաստ են ծախելու ուրիշ ազգերի իրաւունքներն ու շահերը, հայ բօլշևիկները առևտուր գիտեն անել միայն իրենց ազգի իրաւունքներով ու շահերով:

Որ հայ բօլշևիկները, փորձ անելով Հայաստանում հաստատելու իրենց իշխանութիւնը, վաճառել են իրօք հայ ժողովրդի շահերն ու իրաւունքները և այդպիսով, գիտակցաբար թէ անգիտակցաբար, վտանգել են ուղղում ոչ միայն հայ ժողովրդի քաղաքական ապագան, այլ և նրա ֆիզիկական ապագան, գոյութիւնը, — այդ արդէն կասկածից վեր է այսօր, երբ մեր ձեռքում բազմաթիւ ապացոյցներ կան: Հայ բօլշևիկները կրկնակի վաճառք են կատարել. նրանք ծախել են Հայաստանը մի կողմից ոռւսներին, միւս կողմից՝ թուրքերին:

Մէկդի թողնելով հայ բօլշևիկների յանցաւոր կապերը մեր ժողովրդի ազատ և անկախ քաղաքական գոյութեան թշնամի ներքին հակապետական տարրերի և մեր ժողովրդի ֆիզիկական գոյութեան սպառնացող ՚աժիսլամական արտաքին ոյժերի հետ, վերցնենք իրերի առարկայական դրութիւնը: Այս կերպ աւելի անաչառօրէն կարելի պիտի լինի պարզել հայ բօլշևիկների կատարած ոճիրը:

Ով քիչ շատ ծանօթ է բօլշևիկեան Ռուսաստանի քաղաքական հրաքղիսային վիճակին, նրա անտեսական շանպատժելի քայքայման, նրա միջազգային աննախընթացօրէն խախուտ դիրքին, նա մի վայրկեան իսկ չի կարող իրեն թոյլ տալ սպասելու, որ այսօրւայ Ռուսաստանը ի վիճակի է որևէ քաղաքական, ազգական կամ նոյնիսկ անտեսական օգնութիւն հառցնել Հայաստանին: Ռուս բօլշևիկները, զուրկ չլինելով իրակամութեան ըզգացումից, շատ լաւ են գիտակցում, որ իրենց ներկայ ոյժերով իրենց իշխանութիւնը երբէք չպիտի կարողանան տեւակացօրէն

հաստատուել Անդրկովկասում և մասնաւորապէս Հայաստանում. թէ Անդրկովկասը և թէ յատկապէս Հայաստանը նրանց համար այն շափով արժէք ունեն, որ շափով որ, այս երկրներու՝ խլըրտուժներ և անկարգութիւններ յարուցանելով, նրանք կարող են անախորժութիւններ պատճառել Անգլիային և այդ միջոցով հարկադրել վերջինիս իրենց հետ աւելի նպաստաւոր հաշտութիւն կնքել: Իսկ թէ այդ խլըրտուժների և անկարգութիւնների հետեւանքով այդ երկիրների ժողովուրդները կարող են մեծապէս տուժել և նոյնիսկ բնաջինջ լինել, այդ միանգամայն չի հետաքրքրում բոլշևիկները անւան տակ գործող ուս իմպերիալիստ քաղաքագէտներին: Իսկ բոլշևիկները շատ լաւ գիտեն, որ իրենց դաւերն Անդրկովկասում և առհասարակ Մերձաւոր Արեւելքում էպիգորդներ են, ակնդրական դէպքեր, պարզապէս քաղաքական աւանտիւրաներ, որոնց նպատակը միանգամայն օտար է և նոյնիսկ հակառակ անդրկովկասեան ազգերի շահերին: Բայց նրանք չեն հրաժարուում այդ աւանտիւրաներից, որովհետև այդ պահանջում է ուս ազգի, ուս պետութեան, ուս իմպերիալիզմի շահը: Սակայն, եթէ ուս ազգի և պետութեան շահերը ապահովւեն ուրիշ ճանապարհներով, ուրիշ եղանակներով, այն ժամանակ ուս բոլշևիկները պատրաստ կլինեն յարգել Անգլիայի իրաւունքներն ու շահերը կովկասում և Հայաստանում:

Ի՞նչ է ուրեմն հայ բոլշևիկների արածը մեր երկրում. ոչ այլ ինչ, եթէ ոչ գործիք ծառայել ուս բոլշևիկեան իմպերիալիստների ձեռքում հայ ժողովրդին միանգամայն օտար նպատակների համար: Այդ դաւածան դերը կատարելու համար հայ բոլշևիկները հարկաւ ստացել են ուսներից առատ վարձատրութիւն:

Սակայն, եթէ հայ բոլշևիկների ընթացքը ուսների հանդէ կարող է դեռ որևէ փաղափարական երևոյթ ունենալ, ապա այդ երևոյթից միանգամայն զուրկ է նրանց «քաղաքականութիւնը թիւրքերի հանդէպ: Այդ «քաղաքականութիւնը» բառիս բուն իմաստով դաւածանութիւն է բացարձակապէս:

Ամբողջ աշխարհին յայտնի է այն յանցաւոր կապը, որ գոյութիւն ունէր որոշ ժամանակից ի վեր ուս բոլշևիկների և օսմանեան ջարդարար փաշաների միջև: Նուրի և Խալիլ փաշաները չէին էլ թագցնում, որ նրանք բոլշևիկների հետ են: Նրանց յանդուգն դաւերը Դաղստանում, Ադրբէջանում, Ղարաբաղում, Ջանդեղուրում, Նախիջևանում ոչ մի տարակոյս չէին կարող թողնել, թէ տաճիկ ջարդարարները զանազան քաղաքական խա-

57639

դերի միջոցով ձգտում են իրականացնել նոյն հայաջինջ ծրագրերը, որ նրանք Տաճկաստանում կատարելուց յետոյ հրամայական կարիք էին զգում աւարտել Ռուսահայաստանում:

Հայ ժողովրդի և քաղաքական և ֆիզիքական գոյութիւնն անհանդուրժելի է համաթրքական, համիսլամիստական իմպերիալիզմի տեսակէտով: Հայ ժողովրդի կատարեալ բնաջնջումը անհրաժեշտ է միանգամ ընդ միշտ վերացնելու համար այն վտանգը, որ խանգարում է համաթրքական մեծ նպատակների իրագործման: Հայ ժողովուրդը պէտք է ամբողջովին զոհւի, որպէսզի թրքութիւնը ազատ շունչ քաշի, ապրի իր նախկին սանձարձակ և կուլտուրաւեր կեանքով:

Տաճկական այս ծրագիրը վիժեց՝ շնորհիւ Տաճկաստանի պարտութեան: Բայց տաճկական ղեկավար տարրերը բնաւ չը հրաժարուեցին այդ ծրագրի իրագործումից:

Ստեղծւած քաղաքական նոր պայմաններում պէտք էր միայն պայքարի ձեւերը փոխել: Եւ երիտասարդ թիւրքերը, հայաջինջ ծրագրի հանճարեղ հեղինակները, փոխեցին Տաճկաստանում իրենց անունը և ծայր տւին ազգայնական մի «նոր» շարժման «Միլլի» անունով: Այդ պէտք էր դաշնակիցներին մոլորեցնելու համար:

Ռուսաստանի պահմաններում նրանց ազնւոնները դարձան բռնակիները, որպէսզի այդ եզանակով կարողանան հեշտութեամբ խաբել ռուսներին: Այդ էլ պէտք էր ռուսների ոյժից օգտւելու համար:

Ամիսներ շարունակ նրանք կռիւ ժղեցին Ադրբէջանում Մուսաւաթի դէմ, որ, իրենց կարծիքով, բաւականաչափ վճռական և կտրուկ չէր իր հայաջինջ քաղաքականութեան մէջ: Պէտք էր հայերին մի մահացու հարւած հասցնել նաև Անդրկովկասում, մինչդեռ Մուսաւաթը հրապարակ հանեց այդ գործում իր կատարեալ ապիկարութիւնը, անզօրութիւնը: Տաճկաստանն իր ներկայ օրհասական վիճակից կարելի է հանել հեշտութեամբ, եթէ վերանայ մէջտեղից անիծեալ Հայաստանը և հայկական հարցը, և Ադրբէջանն անմիջապէս միանայ Թուրքիային: Օսմանեան ուժերն այն ժամանակ կկրկնապատկւեն, կեռապատկւեն, և նզովեալ Անտանտը, կատարւած իրողութեան առջև դրւելով, կամայ թէ ակամայ ստիպւած պիտի լինի քաղաքականապէս նւիրագործել ստեղծւած փաստական դրութիւնը: Ազատ և անկախ Ադրբէջան պէտք չէ. նա պէտք է Տաճկաստանին այն չափով:

5763a

որ չափով որ նրա օգնութեամբ Տաճկաստանը պիտի վերականգնուի և զօրանայ: Աղբբէջանը պէտք է ծառայի Տաճկաստանի շահերին, դառնայ նրա գործիքը, այլապէս նրա գոյութիւնը որևէ իմաստ չունի: Եթէ Աղբբէջանը՝ Տաճկաստանի քաղաքական բաղդի որոշման այս ճակատագրական վայրկեանին՝ չկարողացաւ որևէ իրական օգնութիւն ցոյց տալ վերահաս վտանգից իր մայր հայրենիքն ազատելու համար, այն ժամանակ աւելորդ է նոյնիսկ նրա գոյութիւնը:

Այս նկատառումներից ելնելով, տաճկական փաշաներն իրենց ազնւոտների հետ միասին ամիսների անդուլ աշխատանքով կողմակերպեցին այն բոլշևիկեան—համիսլամական շարժումը, որը նախապատրաստեց նորերս Բագլում տեղի ունեցած «խորհրդային յեղաշրջումը»:

Անտարակուսելի է այժմ, որ այդ «յեղաշրջումը» ամիսներ առաջ մտածւած ու ծրագրւած մի «յեղաշրջում» էր: Անտարակուսելի է նոյապէս, որ այդ «յեղաշրջումը» կատարւել է թուրքական բոլոր կուսակցութեանց հաւանութեամբ և մասնակցութեամբ:

Բաւական է մատնանշել այստեղ միայն այն բնորոշ փաստը, որ Աղբբէջանի իշխող կուսակցութիւն՝ Մուսաւաթը, չնայելով, որ հիւսիսից արշաւում էին բոլշևիկեան բռնակները և ըստպահում Աղբբէջանի անկախութեան, փոխանակ իր ոյժերը կենտրոնացնելու հիւսիսային ճակատում, իր բոլոր զօրքերը ուղարկեց դէպի Ղարաբաղ և Չանգեզուր: Եւ որքան աւելի էր ուժեղանում բոլշևիկեան վտանգը, այնքան աւելի մեծ կռանդով ու անվերապահութեամբ մուսաւաթական կառավարութիւնը յարձակողական նախապատրաստութիւններ էր տեսնում հայ ժողովրդի և Հայաստանի դէմ, Ղարաբաղի և Չանգեզուրի ճակատում:

Աղբբէջանի նոր, բոլշևիկեան կառավարութիւնը, որը ծընւեց Չարդարար Զիւանշիր խանի կարիքներով, առանց որևէ դիմադրութեան Մուսաւաթի կողմից, կոչւած էր միայն օգտւելու Մուսաւաթի նախապատրաստական աշխատանքներից և աւելի վճռական եղանակով իրագործելու այն, ինչ որ չէր յաջողւել Մուսաւաթին,—այսինքն իրագործել տաճկական ծրագիրը—կոտորել հայերին, և Ղարաբաղի ու Չանգեզուրի վրայով միացնել Աղբբէջանը Տաճկաստանի հետ:

Որո՞նք էին այն նոր միջոցները, որոնցից գուրկ էր Մուսաւաթը արոնց օգնութեամբ այսօր Աղբբէջանի «խորհրդային»:

նոր կառավարութիւնը յայս ունէր իրազործելու տաճկական վա-
ղեմի ծրագիրը հայ ժողովրդի գոյութեան դէմ: Այդ միջոցներն
էին նախ՝ այն ազգական ուժերը, որոնք պիտի դային բօլշևի-
կեան Ռուսաստանից, համաձայն ուսուտաճկական գաղանի դաշ-
նագրի, և երկրորդ՝ այն ներքին յեղաշրջումը, որ նրանք յայս ու-
նէն առաջ էրելու Հայաստանում իրենց կաշառած մարդկանց
միջոցով:

Ռուս բօլշևիկեան ոյժերը չեկան Ադրբէջան ծառայելու
տաճկական շահերին: Նրանք եկան այն չափով, որ չափով որ
այդ պէտք էր Բապուից նաւթի արտահանութիւնը դէպի Ռուսաս-
տան ապահովելու համար: Աւելին թերևս նրանք երբէք էլ լուրջ
մտադրութիւն չին ունեցել անելու: Խլրատումներ, անկարգու-
թիւններ, բարդութիւններ առաջ բերել անդրկովկասեան պետու-
թեանց մէջ— ինչու չէ: Բայց ազգական ոյժեր բերել,— ոչ: Իսկ
խոսատումներ անշուշտ ուս բօլշևիկները տւած էին տաճիկնե-
րին՝ վերջիններիս իրենց կողմը գրաւելու և իրենց նպատակների
համար օգտադործելու դիտաւորութեամբ: Մակայն լեհական ճա-
կասն ու բօլշևիկեան Ռուսաստանի ներքին խախուտ վիճակը
թոյլ չաւին, որ ուսները լայնօրէն կատարէին իրենց խոսատում-
ները, եթէ երբէք նրանք լրջօրէն տրամադիր եղել են այդ անելու
եւ այդպիսով կամայ թէ ակամայ խաբեցին տաճիկ-թիւրքերին:

Յեղաշրջումը Հայաստանում պիտի կատարէին հայ բօլշև-
իկները՝ համաձայն Ադրբէջանից եկած հրահանգների:

Ինչ տարրերի վրա կարող էին յենւել և պիտ յենւէին այդ
գաւաճանները:

Առաջին՝ այն մոլորւած ու այլասերւած երիտասարդների
վրա, որոնք թէև դուրկ չեն գտգափարականութիւնից, բայց հի-
ւանդ են ուսական ինտելիգենցիայի հիւանդութեամբ, հոգու
հիւանդութեամբ:

Երկրորդ՝ ծագումով հայ, բայց ոգով ուս տարրերի վրա, որ-
ոնց համար Հայաստանը և հայ ժողովուրդը խորթ են, որոնք
Հայաստանի վրա նայում են, որպէս մի ժամանակաւոր, յաճախ
ակամայ կայանի վրա, կամ որպէս մի կթան կովի վրա, և
որոնք, երբ կեանքը Ռուսաստանում խաղաղի, տաանց անգամ
յետ նայելու պիտի փախչեն Ռուսաստան: Դրանք կամ անկախ
Հայաստանի դէմ են, կամ լաւագոյն դէպքում, անտարրեր են:
Դրանք ուս իմպերիալիզմի կամայ թէ ակամայ օգնետներն են:

Երրորդ՝ այն ոչ հայ տարրերի վրա, որոնք չեն կարող

կամ չեն կամենում հաշտել Հայաստանի անկախ գոյութեան հետ: Ռուսները, որովհետև երէկ տիրող էին, իսկ այսօր տանել չեն կարող իրենց արդի հպատակ վիճակը. դրանք ատում են Հայաստանը, դրանք ձգտում են դէպի հիւսիս: Թուրքերը, որովհետև նոյնպէս երէկւայ իշխողի հոգեբանութիւնն ունեն, հայի յուժը աւելի է նրանց համար ատելի, քան որևէ այլ քան աշխարհում. դրանք ձգտում են դէպի Տաճկաստան. դրանք պատրաստ են ոչ միայն քաղաքականապէս վերացնել Հայաստանը, այլ և ֆիզիկապէս ոչնչացնել հայ ժողովուրդը:

Ահա այս տարրերը շատ նպաստաւոր հող են ներկայացընում բօլշևիկ դաւաճանների համար, որոնք յոյս ունէին իրենց մութ նպատակների համար օգտւել նաև մեր ժողովրդի մէջ հացի պակասից և ֆինանսական ծանր կացութիւնից ծայր տւած դժգոհութիւնից:

Յեղաշրջման գործը Հայաստանում դիւրացնելու համար պէտք էր արատքին ուժերի մի գրոհ: Բայց որովհետև ոուս բօլշևիկեան զօրքերը չէին կարող մօտենալ Հայաստանին, պէտք էր ազդել Հայաստանի իշխող կուսակցութեան վրա դէթ սպառնալիքներով, որպէսզի կարելի լինէր այդ կուսակցութեան շարքերում շփոթ ու խուճապ առաջացնել և այդ ճանապարհով ստիպել Հայաստանի կառավարութեանը, որպէսզի նա առանց դիմադրութեան զիջէ իր դիրքերը բօլշևիկ անւան տակ Թագնւող դաւաճաններին: Այդ սպառնալիքի դերը կոչւած էին կատարելու այն երկու վերջնագրերը (ուլտիմատումները), որ իրար յետևից ներկայացրին Բագրի «նոր» տէրերը և բօլշևիկների կովկասեան ճակատի ներկայացուցիչները:

Ոչ Ագրքէշանը կարող էր մեր դէմ մեծ զօրքեր ուղարկել, ոչ էլ ոուս բօլշևիկները: Ռազմական ոյժերի փոխյարաբերութիւնը Անգրկովկասում մնում էր նոյնը: Ուստի թէ թուրքական և թէ ոուսական սպառնալիքների յետևում չէր կարող լինել ար և է լուրջ, իրական վտանգ, որի վախի տակ Հայաստանի կառավարութիւնը հարկադրւած զգար իրան անձնատուր լինելու:

Եւ եթէ Ագրքէշանի և ոուսների «սովետական» սպառնալիքները չմոլորեցրին և խուճապի չմատնեցին մեզ, սակայն նրանք եղան այն ազդանշանը, որից սիրտ առան մեր ներքին դաւաճաններն իրենց սև գործը սկսելու համար:

Եւ այսպէս բռնկւեց բօլշևիկեան ապստամբութիւնը Հայաստանում:

Եւ քանի որ այդ տպատածութիւնն իրօք թելադրած էր դրսից և դեկավարում էր դրսից, նա պէտք է և ծառայէր դրսի նպատակների: Այդ նպատակների մէջ ամենակարևոր տեղը բռնում էր Տաճկաստանին անմիջական օգնութիւն հասցնելու խնդիրը: Մայիսի 10-ին դաշնակիցները պիտի ներկայացնէին տաճիկներին հաշտութեան դաշնագիրը, ըստ որի Տաճկաստանը պիտի բաժանւ-բաժան լինէր: Տաճկաստանից բաժանւող մասերից մէկն էլ Հայաստանն է: Հայաստանում խլրտումներ առաջ բերելով և դաշնակցական կառավարութիւնը տապալելով, կարելի էր այնպիսի մահացու հարւած հասցնել այդ երկրին, որ այլևս նրա վերականգնման մասին խօսք չլինէր:

Բօլշևիկեան յեղաշրջումը Հայաստանում պիտի լինէր այն նոր, չափազանց էական փաստը, որ բոլորովին պիտի խառնէր դաշնակիցների խաղաքարթերը Մերձաւոր Արևելքում, և պիտի ստիպէր նրանց հիմնովին վերաքննել Սան-Տէմօի մէջ մշակւած տաճկական դաշնագիրը և նպատակները:

Բօլշևիկեան Հայաստանը հարկաւ չպիտի կարողանար պահպանել իր սահմանները: Ղարաբաղն ու Չանգեզուրը պիտի անցնէին առանց դժւարութեան Ադրբէջանի թուրք «կարմիր» բանակի ձեռքը: «Կարմիր» Նախիջևանն ու Չանգիրասարը պիտի գրաւէին հեշտութեամբ Երևանը: «Կարմիր» Տաճկաստանն ու Ադրբէջանը պիտի միանային: Եւ չորս կողմից օղակւած փոքրիկ, շատ փոքրիկ բօլշևիկեան Հայաստանը պիտի արիւնքամ լինէր ներքին քաղաքացիական կռից, որ պիտի լինէր անխուսափելի հետևանքը բօլշևիկեան յեղաշրջման:

Եւ մի գեղեցիկ օր, երբ այլևս պէտք չէր լինի «կարմիր» կօմեդիայի, Ադրբէջանի և Տաճկաստանի արիւնարբու վարիչները դէն պիտի շարտէին կարմիր դրօշակը ու կարմիր զարդաբանքները՝ իրենց միւս գրպանից հանելու և նորէն բարձրացընելու համար համիսլամական այն սրբազան կանաչ դրօշակը, որի վրա նրանք երդւել են միշտ և որին նրանք հաւատարիմ են եղել և «կարմիր» դրօշակի օրով:

X

ԲՕԼՇԵՒԻՉՄԻ ՌԷԱԿՑԻՈՆ ԲՆՈՅԹԸ

Ամեն մի յեղաշրջման նշանակութիւնն ու էութիւնը կարելի է չափել այն ուժալ ուժերով, որոնց միջոցով կատարւում է յեղաշրջումը և որոնց վրա յենւում է կամ յենւելու է նրա իշխանութիւնը:

Անշուշտ ամեն մի յեղաշրջում ունի իր ներքին գաղափարական մղումներն ու արամարանութիւնը, իր ուրոյն ձևերն ու նշանակութիւնը, որոնք չեն կարող իրենց ինքնայատուկ դրոշմը չդնել իրերի ընթացքի վրա: Սակայն յեղաշրջման հետևանքների վրա ամենավճռահան ազդեցութիւնն ունին այն սէալ ուժերը, որոնք կոչւած են իրագործելու յեղաշրջման նպատակները: Այդ ուժերից է ի վերջոյ կախւած յեղաշրջման բովանդակութիւնն և վախճանական ուղղութիւնը:

Այսպէս, օրինակ, Ռուսաստանի սովետական յեղաշրջման բոլշևիկ ղեկավարները հրապարակ եկան սօցիալիստական նշանաբաններով և զուտ բանւորական քաղաքական նպատակներով. իրենց կատարած յեղաշրջման նրանք աւին իրենց կամեցած ձևը, քայց նրանց առաջնորդած յեղաշրջման բովանդակութիւնն ու վախճանական ընթացքը միանգամայն հակառակ դուրս եկան նրանց սկզբնական նպատակներին, որովհետև այն սէալ ուժերը, որոնց միջոցով նրանք հարկադրւած էին պաշտպանել իրենց իշխանութիւնն և իշխանութեան նոր ձևերը, բազկացած էին գերազանցապէս դիւղ սցիներից, իսկ դիւղայիները հարկաւ չէին կարող յենարան լինել զուտ բանւորական, պրօլետարական իշխանութեան համար, չէին կարող կոյր դործիք լինել զուտ պրօլետարական նպատակների համար:

Մի ուրիշ, մեղ համար աւելի հրահանգիչ օրինակ կարող է լինել սովետական յեղաշրջումը Բազում 1918 թ. մարտ ամսին:

Այն ժամանակ, ինչպէս կյիշէ ընթերցողը, սուսական դորքերի վերջին մնացորդներն էին վախճում Անգրկովկասից, տաճկական բաժանի ու հորդանները արշաւում էին մեր սահմանների վրա, ամբողջ թրքութիւնը կովկասում ստքի էր կարգնել, և բովանդակ հայութեան Ֆիզիքական գոյութիւնը վատնուած էր մահացու կերպով: Ա. գալիսի սղբերգական պայմաններում Բազւի մէջ փակւած հայ սոգմական ուժերը՝ աւելի յաջող կերպով թիւրքի դէմ պաշտպանւելու համար՝ միացան ռուս բոլշևիկների հետ, որովհետև այդ միջոցով էր միայն, որ հայութիւնը կարող էր կապ պահպանել ռուսական Հիւսիսի հետ և այնտեղից թերևս սազմական օգնութիւն ստանալ:

Հայկական գորբերը, որոնք իրենց մնշող մեծամասնութեամբ դաշնակցականներ էին, հարկաւ ոչ մի գաղափարական հակում չունէին դէպի բոլշևիզմը: Բայց նրանք առանց սրև է դժւարութեան ենթարկւեցին Բազւի սովետական նոր իշխա-

նութեան, հենց որ Հ. Յ. Դաշնակցութեան Բազմի կենտրոնական
Կոմիտէն և Բազմի Հայոց Ազգային Խորհուրդը համապատասխան
հրահանգ տւին: Ինչո՞ւ. որովհետև հայ ժողովրդական զանգւած-
ները գիտակցութեան մէջ բոլորակեան իշխանութիւնն այն ժա-
մանակ Բազմում կոչւած էր կատարելու այն մեծ գործը, որ
կատարոււմ էին թէ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը և թէ Հայոց Ազգային
Խորհուրդը: Այդ մեծ գործը կուին էր թրքական վտանգի դէմ:

Բոլորակները, թէ ուր, թէ հայ, միամտութիւն ունեցան
կարծելու, որ, եթէ հայկական զօրքերն այդքան հեշտութեամբ
ենթարկուեցին իրենց իշխանութեան, դա նշանակոււմ է, թէ
նրանք բոլորակներ են արդէն և թէ կարելի է նրանց միջոցով
անել այն ամենը, ինչ որ իրենց՝ բոլորակներին է հաճելի: Հաս-
տատելով իրենց իշխանութիւնը գերազանցապէս Հ. Յ. Դաշնակ-
ցութեան սահմանական ոյժերի օգնութեամբ, բոլորակները մանկա-
մաօրէն երևակայեցին, թէ կարող են նոյնիսկ Հ. Յ. Դաշնակցու-
թեան հետ էլ վարել այնպէս, ինչպէս վարել էին Մուսաւաթի
հետ: Նրանք չբաշխեցին անգամ յայտարարելու իրենց պաշտօնա-
կան օրգանի բերանով, թէ ջախջախուած է Մուսաֆաթը, այժմ
էլ հերթը հասել է Դաշնակցութեան:

Այս բոլորը հետևանք է այն բանի, որ բոլորակներն աւելի
մեծ կարևորութիւն են տալիս ձեռն, քան բովանդակութեան, որ
նրանք հրէք չեն թափանցում իրեքի և երևոյթների խորքը:
Այդ պատճառով 1918 թ. Բազմում նրանք չհասկացան, որ նրանց
«սովետական» իշխանութիւնը գոյութիւն ունի միմիայն Հ. Յ.
Դաշնակցութեան բարի կամեցողութեամբ: Չկայ այդ կամեցո-
ղութիւնը, չկան և նրանք, բոլորակները:

Եւ իրաւ. երբ պարզեց, որ սովետական Ռուսաստանը
ի վիճակի չէ բաւականաչափ սահմանական օգնութիւն հասցնելու
Բազմի տեղական ոյժերին՝ յետ մղելու համար թուրք
սահակակոն գրոհը, Հ. Յ. Դաշնակցութիւնն ամենայն դիւրու-
թեամբ տապալեց բոլորակների իշխանութիւնը Բազմում և դի-
նաթափ արեց դուրս բոլորակեան ոյժերը:

Եթէ մենք դառնանք այժմ Ազրբէջանում նսրերս տեղի
աւնեցած յեղաշրջման, կաեանենք, որ այդ յեղաշրջումը ըստ
էութեան շատ քիչ է տարբերոււմ 1918 թ. մարտին կատարուած
սովետական յեղաշրջումից: Միայն դերերն են փոխուել: Այն ժա-
մանակ հայերն էին, որ թիւրքերի դէմ կուելու համար գիմել
էին սուր բոլորակի օգնութեան: Իսկ այս անգամ թուրքերն են,

որ հայի դէմ կուելու համար դիմել են ուստի բոլորեցին օգնութեան, երկու դէպքումն էլ ուստի բոլորեցին իշխանութիւնն այն շահով է ցանկալի և կայուն, որ շահով որ նա ծառայում է իր վրա դրած պարտականութեան, իր առջև դրած նպատակին:

Եւ ինչպէս որ 1918 թ. հայերը յուսախարհողան և քշեցին բոլորեցին, այնպէս էլ այժմ թուրքերն անխուսափելիօրէն պիտի յուսախարհեն «սօվետական» իշխանութիւնից և քշեն բոլորեցին: Որովհետև թէ 1918 թ., թէ այս տարի ոչալ ոյժը Բագուում բոլորեցին, հարազատ ոյժ չէ: Որովհետև թէ 1918 թ. և թէ այս տարի բոլորեցին կոչուած են Բագուում իրենց համար միանգամայն օտար նպատակներ իրագործելու: Եւ հենց որ պարզուի, թէ բոլորեցին այժմեան իշխանութիւնը Ադրբէջանում ի վիճակի չէ աւելի մեծ յաջողութեամբ կատարելու այն, ներկայ դէպքում, հակահայկական գործը, որի համար նա հաստատուած է, այդ իշխանութիւնը մի վայրկիան իսկ չպիտի կարողանայ այլևս գոյութիւն ունենալ:

Սօվետական յեղաշրջումն Ադրբէջանում արդիւնք չէր այդ երկրի ոչալ ուժերի փոխյարաբերութեան հիմնական փոփոխութեան, այլ միայն և միայն քաղաքական որոշ կօմքինացիաների «Կարմիր» Ադրբէջանի ոչալ ուժերի մտայնութիւնը, քաղաքական շահերն և սօցիալական մղումները մնացին նոյնը, ինչ որ էին «կանաչ» Ադրբէջանի մէջ:

«Կարմիր» դրօշակը Ադրբէջանին պէտք է ոչ թէ ներքին, այլ արտաքին գործածութեան համար, նա պէտք է դրսի աշխարհը մոլորեցնելու, խաբելու համար, նա պէտք է ոչ-խաւանական ժողովրդների մտքի մէջ քօս, խառնաշփոթութիւն յարուցելու համար: «Կարմիր» դրօշակը Ադրբէջանի համար մի հասարակ լաթ է, որ դէն պիտի շարուի, հէնց որ նրա կարիքն այլևս չզգացուի, և նոյնքան դիւրութեամբ ու արագութեամբ, որքան նա բարձրացուց այդ խաւանական երկրի վրա: Շուշում Ադրբէջանի նորընծայ բոլորեցին կազմել են արդէն մի «յեղափոխական» կօմիտէ, որի նախագահն է ամբողջ Ղարաբաղին քաջ յայտնի դահճապետ Սուլթանօվը: Այդ կօմիտէն արդէն մի կոչ է հրատարակել՝ ուղղուած Ղարաբաղի հայ աշխատաւոր գիւղացիութեան: Սուլթանօվի «յեղափոխական» կօմիտէն առաջարկում է հայ գիւղացիներին՝ տապալել դաշնակցական կառավարութիւնը, հաստատել «սօվետական» իշխանութիւն և հաշտու-

թիւն կնքել «կարմիր» թուրք աշխատաւորութեան հետ:

Մենք գիտենք արդէն, որ երբ «սովետական» յեղաշրջում տեղի ունեցաւ Բագում, Ադրբեջանի նոր կառավարութեան առաջին քայլն եղաւ՝ Հայաստանի դէմ անմիջապէս պատերազմական գործողութիւններ սկսելու սպառնալիքով՝ պահանջել Ղարաբաղի և Չանգեզուրի յանձնումը Ադրբեջանին: Մեզ ծանօթ է և մի ուրիշ սպառնալիք, որ եկաւ Հիւսիսից:

Ի՞նչ էր այդ սպառնալիքներէ բուն նպատակը: Ահաբեկում խառնաշփոթութիւն, խուճապ առաջացնել Հայաստանում և դիւրացնել արդարօրով մեր կառավարութեան տապալումը «ներքին» բոլշևիկներէ միջոցով:

Սակայն այժմ, երբ թէ «ներքին» և թէ «արտաքին» բոլշևիկներէ համար պարզեց, որ սպառնալիքը չի հասնում իր նըպատակին, այլ ընդհակառակը, աւելի ևս սեղմում է Հայաստանի կառարարութեան հաւատարիմ շարքերը, նրանք կամենում են ուրիշ, աւելի «խաղաղ» ճանապարհով ազդել հայ ժողովրդի վրա: Թէ Ադրբեջանը, թէ Հիւսիսը մեզ հետ հաշտութեան բանակցութիւններէ մէջ են մտնում: «կարմիր» թուրքերը, ինչպէս, օրինակ, Շուշլայ «կարմիր» կօմիտէն՝ Սուլթանալի գլխաւորութեամբ, գառան մօրթի հագած գալլելի նման հաշտութեան ձեռք են մեկնում Ղարաբաղի հայ գիւղացիներին, խնդրելով միայն մի փոքրիկ բան անել—տապալիլ անիծեալ դաշնակցականներին, որոնք իրենց հանգիստ չեն տալիս:

Իայց թող չմոլորեն հայ ժողովրդի և Անկախ ու Միացեալ Հայաստանի արթուն հսկիչները: Բոլշևիկ անւան տակ թագնւած թուրքերը, ինչպէս նաև սրւանները, ամենևին չփոխւեցին մի երկու շաբաթւայ ընթացքում: Ինչպէս այն ժամանակ, երբ նրանք մեզ սպառնում էին պատերազմով, այնպէս էլ այժմ, երբ նրանք «հաշտութեան» ձեռք են մեկնում մեզ, նրանք երդւեալ թշնամիներն են Անկախ Հայաստանի և հայ աշխատաւոր ժողովրդի:

Պատերազմի սպառնալիքները, ինչպէս և հաշտութեան բանակցութիւնները տարբեր ձևեր, միջոցներ են միայն նոյն հարաջինջ նպատակին հասնելու համար: Թշնամին ձգտում է, ինչպէս զնով էլ վնի, ինչ միջոցով էլ լինի, կործանել Անկախ և Միացեալ Հայաստանը, բնաջինջ անել հայ դեմօկրատիան, որովհետև վեղինս կանգնած է թէ ոուս բոլշևիկի, թէ թուրք «բոլշևիկի» — ճանապարհի վրա:

Թող ոչ ոք միամիտ հաւատք չունենայ, որ անգամ կնքւած

հաշտութիւնը բաշխելի կողմէն թշնամու հետ պիտի իրօք բերի մեր երկրին խաղաղութիւն: Ընդհակառակը, երբ բաշխիչներ չկային Բագուում, Արդրկովկասում կար միայն մի պատերազմ— հայ-թուրքական: Բայց բաւական էր, որ նրանց դրօշակը ծածանէր Ազրբէջանում, և մենք ունեցանք մի նոր պատերազմ ևս թուրք—վրացական: Եւ կարելի է առանց վերապահութեան պնդել, որ, եթէ բաշխիչները որեւէ յաջողութիւն ունենան Հայաստանում կամ Վրաստանում, մենք պիտի ունենանք Անդրկովկասում և մի երրորդ պատերազմ՝ հայ-վրացական: Վերջապէս, բաշխիչները չէին լինի բաշխիչ, եթէ սյգ բոլոր ճակատների վրա չաւելացնէին նաև ներքին ճակատներ մեր դժբախտ ժողովուրդների ծոցում: Չէ՞ որ նրանց նշանաբանն է—քաղաքացիական պատերազմը, այսինքն ներքին եղբայրասպան պատերազմը:

Արիւն, անվերջ արիւն, ծով արիւն պիտի հոսի Անդրկովկասում, որպէսզի յագենայ Ռուսաստանը, որպէսզի յագենայ Տաճկաստանը: Որովհետև միայն փոքր ազգերի անկախութեան ոտնահարման և փոքր ազգերի ֆիզիքական ընաշնջման վրջոցով է, որ թէ Ռուսաստանը և թէ Տաճկաստանը ապահովւած պիտի տեսնեն իրենց շահերը Մերձաւոր Արևելքում:

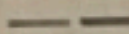
Թէ՛ որ աստիճան զգաստ, զգուշաւոր, արթուն և միաժամանակ վճռական պիտի լինի մեր վերաբերմունքը դէպի բաշխիչները, այդ պարզ պիտի լինի ամենքի համար, եթէ մատնանք շնքնք այսահոգ այն երկզիմի ընթացքը, որ բռնել է սովետական Ռուսաստանը հանդէպ Վրաստանի: Յայսին է, որ սովետական Ռուսիան հաշտութիւն է կնքել Վրաստանի հետ և ճանաչել է վերջինիս անկախութիւնը: Սակայն միաժամանակ նոյն սովետական Ռուսիան «սովետական» Ազրբէջանի միջոցով պատերազմ է մղում նոյն Վրաստանի դէմ:

Բայց մի՞թէ նոյնը չի անում սովետական Ռուսաստանը նաև Հայաստանի վերաբերմամբ: Նա մեզ առաջարկում է լիսել իր հետ հաշտութեան բանակցութիւններ, նա նախօրոք ճանաչում է մեր անկախութիւնը, քակայն միևնոյն ժամանակ իրեն յատուկ նենգամտութեամբ շարունակում է, իր վարձկան գործակալների միջոցով, խլրտումներ առաջ բերել, ապստամբութիւն կազմակերպել մեր երկրի մէջ՝ օղբ ցնդեցնելու համար Ազատ, Անկախ և Միացեալ Հայաստանի շէնքը: Կարելի է միթէ հաւատալ, որ մեր պետութեան մէջ և մեր պետութեան դէմ վերջին շաբաթների ընթացքում նիւթւող դաւերը կատարւում են միայն

ոնդական, անդրկովկասեան բօլշևիկների նախաձեռնութեամբ և որ այդ բոլորի մէջ ուսուսական կենտրոնը որևէ մասնակցութիւն չունի:

Հայաստանը, որ բոլոր երկիրների մէջ ամենից աւելի կարօտ է խաղաղութեան և շինարար աշխատանքի, չի կարող որևէ յոյս դնել բօլշևիզմի վրայ, որովհետև բօլշևիզմը գերեզման է հայ ժողովրդի Ֆիզիքական գոյութեան և նրա քաղաքական անկախութեան համար:

Եթէ որևէ ուրիշ երկրի վերաբերմամբ խօսք կարող է լինել բօլշևիզմի յեղափոխական բնոյթի և դերի մասին,—մի բան, որ միանգամայն ես ժխտում եմ, մեզ մօտ յամենայն դէպս բօլշևիզմը բացարձակապէս մի հակայեղափոխական, հակապետական և յետադարձ, ունակցիօն շարժում է: Որովհետև որևէ քաղաքական հոսանքի կամ շարժման յեղափոխականութիւնը չափւում է ոչ թէ նրա յեղափոխական Ֆրազներով ու աղաղակներով, այլ նրա յեղափոխական գործերով կամ, աւելի ճիշտը, նրա կատարած գործերի յեղափոխական արդիւնքներով: Մինչդեռ, ինչպէս մենք տեսանք, բօլշևիզմը տմենուրեք իր հետ և իր յետևից բերում է ամենասև ունակցիա թէ քաղաքական, թէ սօցիալական և թէ տնտեսական ասպարէզում: Իսկ Հայաստանում բօլշևիզմը ունակցիօն շարժում է կրկնակի տեսակէտով: որովհետև մեր սահմանների մէջ նա յենւում է նաև քացայայտօրէն ունակցիօն տարրերի վրայ: Մենք գիտենք արդէն, որ բօլշևիկները յինարանը եղել են գերիկիւնեան սպաներն ու զինւորները, նախկին ուսուցիչները, ուսուս աղանդաւորները, որոնք երազում են ցարական Ռուսաստանի վերականգնման մասին, և վերջապէս, թրքութիւնը, որի հղէալն է համիսլամական մեծ կայսրութիւնը:

Բօլշևիզմի և համիսլամութեան դաշնը մի պատահական, բռնագիտակ բան չէ, ինչպէս կարծում են շատերը: Իսկ մի բնական եղայրակցութիւն է աշխարհիս ամենաունակցիօն երկու ոյժերի՝ ուսութեան և թրքութեան: Մօնղօլական ոգին և մօնղօլական սիւնն է, որ այստեղ միացրել է երկու արիւնակից մօնղօլական ցեղերը՝ ուսուս և թուրք ցեղերը մի ընդհանուր ասիական պայքարի մէջ ընդդէմ առաջաւոր Եւրօպայի, ընդդէմ համաշխարհային կուլտուրայի:

Կուել բօլշևիզմի դէմ նշանակում է կուել խաղաղութեան պայքարի կութեան դէ...

